

jezik
številka

4

✓
jezik
in
slovstvo

1960/1961

Jezik in slovstvo

Letnik VI, številka 4

Ljubljana, 25. januarja 1961

List izhaja od oktobra do maja vsakega 25. v mesecu (osem številkk)

Izdaja ga Slavistično društvo v Ljubljani

Tiska Časopisno podjetje »Celjski tisk« v Celju

Uprava revije »Jezik in slovstvo« (Ivo Graul) Ljubljana, Titova 11

Opremila inž. arh. Jakica Accetto

Ureja prof. Boris Merhar (Ljubljana, Ločnikarjeva 9) z uredniškim odborom

Rokopise in dopise pošiljajte na njegov naslov

Naročila in vplačila sprejema uprava revije »Jezik in slovstvo« v Ljubljani,

Titova 11, tekoči račun pri NB 600-12-625-100 v Ljubljani

Letna naročnina 700 din, polletna 350, posamezna številka 100 din;

za dijake, ki dobivajo list pri poverjeniku, 500 din;

za tujino celoletna naročnina 1000 din

Vsebina četrte številke

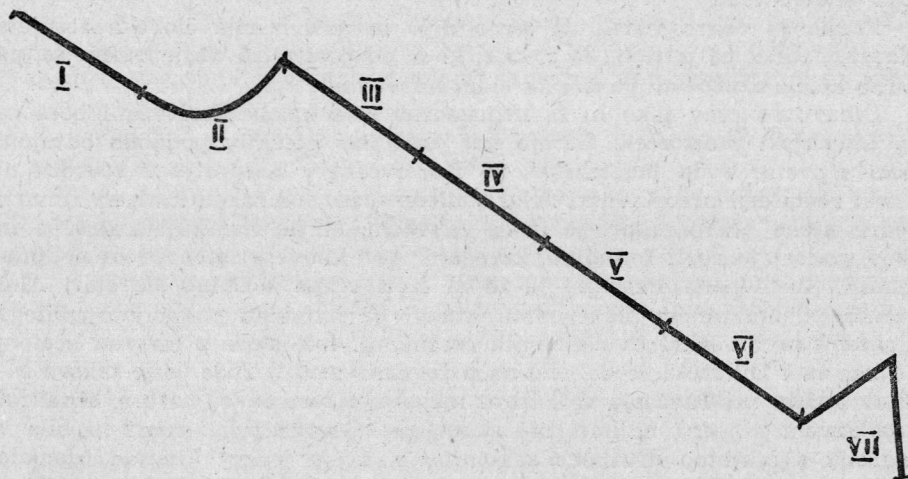
<i>Marja Boršnik</i> Pol stoletja narazen	113
<i>Tine Logar</i> Dialektizacija slovenskega jezika	119
<i>France Bernik</i> Podoba in funkcija pokrajine v Jenkovi liriki	122
<i>Marija Jamar</i> Literarnozgodovinska ekskurzija v Škofjo Loko	131

Ocene, poročila, zapiski

<i>Viktor Smolej</i> Bevkova bibliografija	135
<i>Alfonz Kopriva</i> Pouk slovenščine na šolah za kvalificirane delavce	136
<i>Marja Boršnik</i> Tavčarjevo sodelovanje pri Zgodnji Danici	138
<i>France Mlakar</i> Ob prvem simpoziju tehniške besede	138
<i>Berta Golob</i> Obvezno berilo v višjih razredih osnovne šole	140
<i>Franc Jakopin</i> Ruski jezik na ploščah	143
<i>Zvonko Skandali</i> Pouk drugih jugoslovanskih književnosti na gimnazijah	
	v Sloveniji 143
	Popravek 144
Članom Slavističnega društva Slovenije	

POL STOLETJA NARAZEN

Prežihova novela se krajevno in časovno ne dá tako točno fiksirati, njena realističnost še ni potrjena z nikakršnimi dognanimi modeli, nasprotno pa imamo dokaze, da je urednik Ferdo Kozak samolastno, proti avtorjevi volji odstranil mitološko poezijo, ki realizmu ne bi bila v prid. Kljub temu je vsa novela tako prepojena s težko arhaično patino, da vzbuja bolj videz pravljíčnega ljudskega izročila kot pa realne družbene stvarnosti.

V nasprotju s tem je novela zgrajena kot majhna moderna tragedija. Časovno ni omejena, kot je omejena Tavčarjeva, na en sam razburljiv dogodek v določenem revolucijskem letu. Čeprav nas tudi tu avtor v prvem poglavju seznanja z nerodovitno kmetijo in z žilavim rodom garaških samorastnikov — Dihurjev, se v istem poglavju sproži dramatična napetost s pretresljivim orisom Dihurjevega detinstva, ki se spričo delodajalčeve in očetove okrutnosti zaključi z Dihurčkovo božjastnostjo. Vseh nadaljnjih šest poglavij prikazuje rastočo tragiko tega življenja od poroke do smrti. Kot prekletstvo visi nad garaško družino usodnost pošastnih požiravnikov, ki ji nenehno odjedajo zemljo in kruh. Spopad Dihurjeve družine s to živo materijo ni zgolj dramatičen, marveč je hkrati grozoten in zavzema neke čudne nenaravne dimenzije. Slutiti dá grozo kasnejših spopadov s fašizmom in njegovo živo delujočo mehanicistično brezdušnost. Dá pa slutiti še nekaj več.

Padajoče intonirani brezupni boj za goli kruh se samo proti koncu drugega poglavja rahlo dvigne v upanje: da se utegne zadolžena bajta ob dobri sreči s prekomernim garanjem rešiti tako, da bi se k neplodni močvirni zemlji morda dala dokupiti kakšna plodna, suha njiva. Od tod naprej pa se vsako novo poglavje kakor plaz usodno ruši v končno katastrofo: v tretjem poglavju uniči po nesreči Dihurček mlajšemu bratcu oko, kar pa je za družino manj usodno kakor smrt vola, ki ga gospodar »strga« s priganjaškim pretepanjem; v četrtem poglavju nečloveško zgarana Dihurka spovije in umre; peto poglavje sicer ne prinaša nič tako usodnega, riše pa drobne bolečine osirotelega zapuščenega doma; v šestem poglavju Dihur okrutno kaznuje sinova, ki sta kradla

pri bogatem botru tako poželeni krompir; v zadnjem poglavju. Dihurji v spopadu z novim požiravnikom že skoraj zmagajo — zaviralni moment, ki ga Tavčar nima — očetova strahotna smrt pa izpodbije vsak napor, da bi si osiroteli Dihurčki mogli pridržati svojo zemljo. Tuja roka razdere Dihurjevo gnezdo ter požene sirote po službah. Z Dihurjevino se okoristi bogati sosed.

Razen dveh zavor dejanje torej nenehno drvi v katastrofo in se zaključí z ironičnim hiatom: pošastna materija je premagala do skrajnosti krčeviti človeški napor. Kaznovani so nedolžni, pohlepnež je nagrajen!

Kot da je to pregrenki odgovor** Tavčarjevi optimistični veri v neuničljivost slovenskega kmeta, kmeta, katerega samostojnost vzdržuje njegova etična delovna sila!

Prežih je dobro vedel, da samo delo in aktivizacija človeka rešujeta v človeka, vedel pa je tudi, da so sile, ki so od posamične volje močnejše, pa najsi so to sile družbe ali pa sile na videz mrtve materije.

Dihurji se prav tako in še neprimerno teže kakor Karlovčani bore za svoj življenjski prostorček. Garajo kot družinski kolektiv podobno odtujeni ostalemu svetu. Toda medtem ko so Karlovčani v nasprotju s sovražnimi vaškimi revolverji predstavniki neke statične družbene zakonitosti, so Dihurji v jedru njeno pravo nasprotje in se zakonom, ki jih narekujejo družba in cerkev, podrejajo zgolj formalno, zavedajoč se njihove krivičnosti in neupravičenosti. Svetovnonazorsko pa je že za Karlovčane značilno, da stari Aleš še brska po umazanem molitveniku, sinovi pa izzivalno pokopljejo ubitega brata sami brez vsakršnih cerkvenih ceremonij. Isto store z mrtvim očetom na tihem tudi Dihurčki, le da celó na nežegnani zemlji. Toda če je takšen zaključek zgodbe pri Tavčarju tudi odraz njegovega svetovnega nazora, ki takrat s katolištvom v jedru ni imel nič skupnega, njegova religioznost ni bila v nesoglasju s takratno družbeno zakonitostjo, ki jo je kot liberalec domala v celoti priznaval. Zato izzveni pojav vojaštva in legalno kaznovanje uporništvá v epilogu povsem naravno, neprisiljeno in harmonično.

Drugače pri Prežihu. Pokop Dihurčkov učinkuje kot upor proti družbi in vzbudi v neosveščeni, tedaj že mrtvi vladajoči zakonitosti slepo podrejeni čredi prepričljiv poplah. Bolj kratko in bolj učinkovito ni moč prikazati tragične dvojnosti ljudi, kot jo je Prežih v enem samem stavku: na eni strani samorastli Dihurji, ki sami pokopljejo očeta, kot so se sami borili in trpeli, na drugi topa soseska, ki zija v to njihovo nezaslišanost in zakrknjenost. Prežih pravi samo: »Potem si je vsak zaporedoma ogledal vse mlade Dihurje, ki so se kakor sence potikali po kotih in izpod čela sršeli v zijave obraze.« Jasno, da se je v teh mladih samorastnikih kuhal ogenj, ki bo nekoč izbruhnil v pravo revolucijo. Revolucija pa je etična nujnost vseh samorastniških osveščencev, ki trgajo mrtve zakone.

Tavčar, ki je pričel ustvarjati v času, ko se je pri nas kapitalistična družbena zakonitost komaj pričela uveljavljati, je njeno protislovnost že začutil, ni pa iskal njenih gospodarskih korenin. Zato je iskal vzroke za diferenciacijo na kmetih le v morali in ni še občutil etične sile revolucionarnega vrenja. Obsodil ga je kot sebično, neosveščeno revolto.

Treba pa je koj pripomniti, da je tu izraz *obsodil* prehud. Veljal bi za citirani publicistični članek, ne pa za novelo, ki mu je prikipela iz jedra.

V jedru pa Tavčar ni bil ne politik ne fanatik, marveč umetnik. Oblikovanje mu je bila igra; zahtevala je globokega razumevanja in širokega pogleda,

** Prežih je Tavčarjevo novelo prav gotovo poznal iz Povesti II. 1897, morda pa tudi iz Prijateljeve izdaje v Zbranih spisih II. 1929, ko je bil še v domovini.

daleč nad prostor in čas, ki ga je tesnil. Kot ustvarjalec je bil sposoben preboleti svoj jaz in se dvigniti nad celoto. Od tod njegov vsečloveški humor, ki tako blagodejno plemeniti tudi novelo V Karlovcu in ji v večji meri daje čar kakor marsikateremu tudi kasnejšemu delu. Naj navedem zaradi pomanjkanja časa za vzgled samo dve komparaciji:

Starega Karlovčana med drugim karakterizira takole: »In kadar se je razjaril, naredila se mu je na tankem nosu rdeča lisa, da se mu je lesketal ta nos iz velega obraza kakor iskrica.« — »Revolucionarstvo« Jakoba izpod Tabra pa takole prikaže: »Bodeš videl, da te udarim!« togotil se je Jakob, in velikanski nos se mu je kakor kres, zapaljen na gori, zasvetil od same jeze.«

Primera Aleševega nosu z iskrico je nežna, kakor avtor z vso ljubeznijo visi na tem starčku. Topega in zapitega Jakoba ne ceni, zato ga lahko karikira s takšno hiperbolično primerom. Čeprav pa je v drugi primeri več ironije in manj toplega humorja, ga je vendarle še toliko, da prostaščino te figure z vse-razumevajočo dobroto požlahtnjuje.

Podobno je tudi ostala najbolj drastična in najbolj svojska Tavčarjeva metaforika močno konkretna, domiselna, pretirana in prav zato polna humorja. — Tako se torej ta svojski Tavčarjev humor skoraj do neprepričljive suverenosti poigrava s človeškimi figuricami, hkrati pa jih ožarja s toploto osveščnosti, ki bedarijo in zlobo razume in vse oprošča.

Podobne metaforike ne manjka tudi Prežihu, ki je po srčni toplini Tavčarju zelo soroden. To dokazuje tudi z zbirko »Samorastniki« (prim. zlasti »Pot na klop«), kamor pa je na prvo mesto sprejel tu obravnavano novelo. Prav tu pa se je Prežihov humor mogel bolj malo uveljaviti. Družbena krivica, ki je razdrila Dihurjevo gnezdo in grozila, da si prilasti vso slovensko krpo in vse krpé drobnih narodov in ljudi, ga je v tistem najbolj kritičnem času pregloboko prizadela, da bi mogel z občečloveško prizanesljivostjo omiliti tolikšno zlobo in nasilje. Iz Prežiha bruha nenehen protest, in ker je umetnik, ga poživlja v podobah in v ironiji.

Tu se ne kaže več Tavčarjev mir, ki gradi značaje ploskovito v bele in črne — plemeniti Karlovčani : prostaški Visočani — in te ploskve, kot smo videli pri analizi zgradbe, skoraj simetrično načrtno zamenjava. Za takšno urejeno, jasno zgradbo je potreben nepremičen, trden temelj, Prežihov čas pa trdne nepremičnosti več ne pozna: vse se giblje, vse se nenehno maje in sprevrča, ne samo človek, marveč tudi tla pod njim.

Prevrat sredi stoletja, ki mu pripadata Tavčarjevo in Prežihovo življenje — mislim prevrat, ki je zarezal prepad med XIX. in XX. stoletje — je odkril nove zakonitosti, ki so postavile staro statiko na glavo.

Tavčarjev človek je izoliran, suveren, povsod odloča sam, vse drugo kot on je nevažno; Prežihov je le drobec v materiji, čeprav se ji ves upira in se hoče izviti njeni oblasti. Mogočna je dramatičnost tega spopada. Materija ni več mrtva, personificirana je v grozljivo pošast: »Požiravniki so se predstavljali po vsem polju. Včasih je tak požeruh deloval na enem mestu nekaj let, posrkal vase vso rušo s svojimi požrešnimi čeljustmi, potem se je pa potuhnil pod zemljo in se nenadoma pojavil kje na drugem koncu in znova začel svoje razdejanje. Včasih je nemu takemu potuhnjencu sledilo več novih požeruhov. Temu so Dihurji rekali: »Požiravnik se je rodil!« Dihurjevi so se borili rod za rodod z lakotno, rdečo zemljo, tešili njen glad z znojem, parali ji nedrja, razbijali grude njenega čela, odpirali žile njenega osrčja in mašili žrela požiravnikov z odpadki, prhovino in kamenjem. Vse zastonj! Zemlja je ostala

vedno enako *nenasitna* in *požrešna*, hlastno je *goltala* gnoj in ga brez sledu *posrkavala* kakor znoj njihovih rok in čel. Zdelo se je, da se njene lakotne ilovnate *čeljusti požrešno stegajo* po samem Dihurjevem rodu, *srkajo* za njegovim mozgom in za njegovo krvjo, zakaj rod za rodom je postajal bolj krmežljav.« (Podčrtala M. B.) Te poosebitve se v nadaljnjem spopadu ponavljajo, avtor ni bil dovolj iznajdljiv, da bi se stopnjeval.

V ljudi pa je prodrl z globoko pronicljivostjo modernega človeka in jih podal v vsej protislovni plastičnosti. Tu ni več Tavčarjeve črno-bele ploskovitosti; ne samo Dihurji, tudi soseska vsebuje kljub neosveščenosti poleg prostastva nekaj prvin plemenitosti. Nadvse plastično podan pa je Dihur. Njegova delovna strast se sprevrča v zagrizeno, kruto togost, ki vse uničuje, kar najhuje ljubi. Ta ljubezen je zakrknjena v odurni trdi skorji. Ni pa to duša, ki bi bila manj sposobna dojemati ljubezen in lepoto kakor karlovška.

Naglici današnjega časa odlično ustreza zgoščenost dramatičnega podajanja, ki za opisnost ne utegne tratiti besed. Ko Dihurju žena umre, se ta nenehni garač ne more lotiti niti najnujnejšega dela. To prizadetost označi Prežih z enim samim skopim stavkom: »Ko so jo nesli pogrebci čez polje, je še vedno tičal merjasec v brazdi nezorane ‚bradavice‘.«

Tudi Tavčar nima nobenega stavka, nobene besede odveč, njegova pri-poved, ki se nikjer ne prehiteva do alogičnosti, kar bi se dalo dokazati tu pa tam Prežihu, pa povsem ustreza lagodnosti njegovega neživčnega časa.

Nobene čarobne kontese ni treba, da se vzbudi v Dihurju hrepenenje, le košček tišine in miru: »Medtem ko so otroci strmeli v daljno obzorje, se je Dihur zamaknil v razprostrto pliberško dobravo. Žitne barve, ki so se prelivale med osmojenimi borovimi gozdovi in se topile v soparo, so ga popolnoma osvojile, da je obležal nepremično na trati. Tedaj so otroci utihali in tudi oni zrl v pravljjično daljino prečudne, njim nepoznane dežele. Vsa širna dobrava je blestela v zorečem žitu ali ajdovem cvetu. Bila je kakor potica, ki zapeljivo dehti in se smehlja.«

V tej poeziji se za te reveže pač pričinja brezčasna pravljica. Resnica njihovega in Prežihovega časa pa je okrutna in tak je tudi njen slog.

Primer, kako se kaže duh časa v umiranju, kot ga doživlja Tavčar in kot ga doživlja Prežih (oba prikazujeta zadnje muke družinskega poglavarja):

Tavčar: »Starec pa je sedel na rušini, z rokama si je tolkel glavo in verjeti ni hotel, da je resnica, kar je bil ravno doživel. Napósled pa so mu stopile oči izpod čela in neprestano je zrl na mrtvega sina, na njega kri in roje muh, ki so se pasle okrog njega.

‚Moj Bog, ubili so ga! Ubili so ga!‘ je godrnjal in poskušal vstati — ali vstati ni mogel. V glavi so mu vreli možgani — toda noge so bile brez moči!

Končno so prišli sinovi domov.

‚Vida so ubili!‘ jim je zastokal s čudnim glasom nasproti — a potem objeli sta tudi njega tema in nezavest.«

Tavčarjev oris je miren, skoraj zolajevsko deskriptiven, čeprav si prizadeva, da bi dramatiziral situacijo. Starec, ki se iz obupa tolče po glavi, ki mu stopajo izpod čela oči in mu vro možgani, lahko pretrese s silovito grozo. Tavčar bi bil to rad dosegel, toda indiferentni nedovršniki (»je sedel«, »neprestano je zrl«, »je godrnjal«) ubijajo razgibanost in dosejajo nasprotno. Umirajoči starec učinkuje brezmočno in ugaša kakor izgorel plamenček.

Prežih: »Ko pa je okence iz daljave naznanilo jutrnjo zarjo, so Dihurja zopet napadli krči. Moral je trpeti neznosne muke v črevesih, zakaj v nezavesti

se je neprestano grabil za kilo, kakor bi hotel potlačiti čreva v trebuh. ... Najprej so očeta naparali, kakor so videli pri materi. Z veliko muko sta Neč in Pungra spravila za hlače očetovo kilo, ki jo je Dihur v smrtnem boju razgrebel, da so uhajala čreva iz nje in se je razširjal neznosen smrad po sobi.«

Prežihov oris je prvi hip odvraten. Vzbuja le stud, strahoto. Ko pa premagamo čutni odpor, se odkrije naturalističnost kot edino učinkovito sredstvo; samo tako je moč izraziti ves gnev nad absurdnostjo usode, da do dna izmaliči najvišje človekovo dostojanstvo — hotenje. Takšna odurnost, ki je preostudna, da bi mogla biti še groteskna — tu ne more biti niti trohice smešnosti več — izraža samo še brezmejno gorje.

Z drugim sredstvom, s stilizacijo skuša Prežih potencirati okrutnost narave — materije in okrutnost človeka — žrtve in izraza te materije: Tri dni se je pobežli Dihurček skrival na podstrešju v strahu pred očetovo togotno jezo, tri dni ga je skrivala mati, potem ko ga je opazila. Trikrat je Dihur zaman prosil za podporo, ki jo je kmetijska družba dajala bogatinom. Tri dni in tri noči sta pretepena Dihurčka tičala v pečevju, da so se jima zacelile rane. Tri dni ni bilo znamenja, ali se bo vdal požiravnik ali Dihurji. — Dihurja je uničevala moča, svaka Sušnika na drugi strani hriba suša. V stiski sta drug drugemu enako pomagala, kar avtor prikazuje simetrično s skoraj enakimi besedami. Enaka simetrija se pojavlja ob nočnem delu Dihurja in Dihurke, ki hočeta drug drugega s prekomernim garaštvom ukaniti. — S takšno stilizacijo pa je okrutnost časa rahlo pomaknjena v pravljično brezčasnost, zato izgublja na ostrini. A takšna pravljičnost je le rahel stilni element v tem Prežihovem delu. Pravljičica je statična, osebe v njej so črno-bele in njih značaji se ne razvijajo. Zlo, ki je v njih, je takšne vrste, kakor grozi iz požiravnikov. Dihurji pa so dinamični in se spopadajo ne le s to živo materijo, ne le s sosesko, marveč tudi med seboj in drug drugega uničujejo, čeprav se hkrati pretresljivo ljubijo. Kdo je tega kriv? Samo soseska, ki dopušča njih nadčloveško delo in trpljenje? Mar ne predvsem požiravniki, ki jim uničujejo plodove in onemogočajo obstanek? Izkáže se, da je posamezen požiravnik premagljiv, celota, ki kakor krater bruha zdaj tu, zdaj tam, pa je neuničljiva. Kakor zlo.

Pedaljnosežno bi bilo ugibati, če je Prežih zavestno upodobil fašizem kot konkretizacijo takšnega zla, vsekakor pa je zlo kot tako istovetil z nekimi silami materije in s tem nakazal nov pogled na življenje, ki se od Tavčarjevega bistveno razlikuje.

Pri Tavčarju človek neodvisno od materije sam suvereno odloča o svoji usodi. Tudi Karlovčani se med seboj spopadajo, toda njih jedro se pri tem ne razkraja. Nasprotno, ojačuje se, kar pride do izraza v stilizaciji: »Toda napósled se je raz peč oglasil sam stari Aleš, ne mèneč se za gostovo navzočnost.

„Čemu bi se ženil! Tako ni pri hiši ni snage ni redú.“

To zdihovanje merilo je sploh na vse sinove. In takoj je prišel tudi odgovor.

„Jaz se ne bodem“, odgovori Vid, najstarejši, „jaz ne, sem prestar!“

„Jaz tudi ne“, hitro pristavi Urban, za Vidom najstarejši, „nisem najstarejši. Najstarejši, najpametnejši! Ta naj se!“

„In čemu bi se jaz“, dejal je Tomaž, ki je bil mlajši od Urbana, „čemu naj bi se jaz, če se vidva nočeta!“

„Jaz se pa tudi nočem“, je končno rekel Urh, najmlajši, „premlad sem še, oče!“

Ali oča na peči je zopet umolknil in si vzdihovaje popravljaj zglavje svojega trdega ležišča.« — In čez nekaj časa se ta dialog po istem vrstnem redu ponovi. Enako je uglašeno tudi mnenje karlovških sinov o pogubnosti ženske, po prihodu kontese Ane pa je enako uglašena njihova soglasna odločitev za ženitev. Tu je treba opozoriti na ritem njihovega govora, ki zveni kakor starodaven koral. — S takšno stilizacijo, ki ne vsebuje prav čisto nič pravljičnega, pa Tavčar doseže nasprotno od Prežiha: s tem uglesi enotno zavest Karlovčanov in omili razpoloženje.

S Tavčarjevim poudarkom ubranega kolektiva raste harmoničnost. S Prežihovim razkrojem kolektiva zazija disonanca.

Zaključek naše skope analize*** bi lahko povzel naslednje:

Tavčar je svojo novelo ustvarjal v času, ko je pri nas kapitalistična družbena ureditev komaj prevladala in se pričela razkrajati. V protislovju z rastočo pritlikavostjo dobe je snovala njegova fantazija veliko dogajanje, ki se je v skladu s časom in liberalistično zavestjo avtorja zdrobilo v neznatnost. —

Prežih je svojo novelo ustvarjal v času najhujšega spopadanja med kapitalističnimi in socialističnimi silami. Drobno dogajanje v prikazani noveli je v skladu s časom in komunistično zavestjo avtorja zraslo v silovite razsežnosti.

Oba se borita za humanistične vrednote, ki se — vsaj nekatere — v kmečkih družinah, kakršni prikazujeta kot tipično slovenski, ne morejo za stalno uveljaviti. Tavčarjeva družina je enovita in zgrajena po klasičnih principih idealno pojmovanega človeka in človeštva: delavna, poštena, pravična, dobra, sposobna čiste ljubezni in doživljanja lepote. Le da za to lepoto nima sredstev, da bi si jo trajno ohranila, ne glede na prostaštvo sovražnih sil, ki to onemogočijo. — Prežihova družina je kljub skupnemu prizadevanju notranje raztrgana. Zaradi pretiranosti ali nesoglasij v pojmovanju delovne zmogljivosti, poštenosti, pravičnosti, dobrote pride pri njej do notranjih spopadov, do medsebojnega razkrajanja in končno do razkroja. Ta razkroj je tako boleč, da ne more biti podan drugače kakor z najbrutalnejšimi sredstvi.

V polstoletnem času, ki razmejuje obe noveli, se je odnos do humanističnih vrednot relativiziral, ker se je ves odnos do sveta in do življenja bistveno premaknil.

Tavčar gleda na realnost z očmi klasičnega idealista, Prežih z očmi modernega dialektičnega materialista.

Tavčarju je center človek, izločen iz materije, Prežihu človek, spojen z njo in hkrati v boju z njo.

Tavčar doživlja življenjsko zakonitost statično, Prežih dinamično.

Tavčar dojema življenjsko protislovnost dvopolno, Prežih plastično.

Tavčarjevi noveli je omogočena izkristalizirana klasična simetrija, Prežihova je zunaj stiliziranih mest amorfná.

Tavčarjeva kompozicija je sredotežna, Prežihova sredobežna.

Tavčarjeva se razvija in zaključi harmonično, Prežihova disharmonično.

Tavčarjeva je enotno zaokrožena, Prežihova razbita.

Tavčar pomirja protislovja s humorjem, Prežih obtožuje z ironijo.

Novela V Karlovcu pa je prav tako kakor novela Boj na požiravniku umetniški izraz hotenj različnih dob in dveh različnih samorastlih ustvarjalcev.

*** Ta študija je časovno utesnjen referat, prebran 2. X. 1960 v Piranu.

Poudarjam: ne govorim ne o celotnem Tavčarju, ki raste v moderni čas, ne o celotnem Prežihu, ki temelji na tradiciji — oba se nenehno razvijata. Za obravnavani noveli pa je značilno, da v Tavčarjevi noveli V Karlovcu prevladuje slog, ki ga lahko imenujemo *klasični realizem*, v Prežihovi noveli Boj na požiravniku pa slog, ki ga lahko imenujemo *moderne realizem*.

Tine Logar

DIALEKTIZACIJA SLOVENSKEGA JEZIKA

Slovenskemu jeziku gre med slovanskimi jeziki posebno mesto: to je jezik enega najmanjših slovanskih narodov s prav tako majhnim narodnostnim ozemljem, razprostrajajočim se na meji dveh svetov — germanskega in romanskega, notranje pa je prav gotovo najbolj razčlenjen slovanski jezik z mnogimi zelo različnimi narečji in govori. To stanje je seveda rezultat zgodovinskega razvoja.

Domneva se, da je bila slovenščina, ali bolje rečeno, da je bil jezik tistih Slovanov, ki so se v 6. stoletju naselili v Alpah in na Krasu, še v 9. do 10. stoletju več ali manj enoten, zelo podoben tistemu, ki se je v istem času govoril južneje in vzhodneje od tod, po današnjem hrvaškem in srbskem jezikovnem ozemlju. V primeri z njegovo starejšo, namreč praslovansko razvojno stopnjo so bili zanj značilni šele prvi koraki, ki so nakazovali razvoj v poseben, samostojen slovanski jezik, jezik ki se bo stoletja kasneje imenoval slovenščina. Take inovacije so bile npr. premaknitev skupin *tert* in *tort* v *trêt* in *trat* (*serda* } *sreda*, *porh* } *prah*, *kort* } *krat*), prehod *d'* v *j* (*med'a* } *meja*), skrajšanje starega praslovanskega akuta, prehod izrazito palatalnih vokalov v bolj nevtralnemu lego in s tem sovpad *y* in *i* v slovenskem *i*, ki nima več palatalne moči, sovpad *ʙ* in *ɸ* v slovenskem polglasniku oziroma njuna onemitev v šibkih legah (*pʙsʙ* } *pəs*), otrditev nekdanjega *ê*, prehod *ž* med vokali in pred *e* v *r* (*teže* } *tere* } *ter*, *kʙtože* } *ktore* } *kdore* } *kdór*), vpliv imenske sklanjatve na zaimensko (*mojogo* } *mêga*), še vedno ohranjena nosna vokala *ę* in *o"*, ki pa vsaj v južnih in vzhodnih delih današnjega slovenskega ozemlja verjetno že tedaj pričnjata pešati in nato polagoma preideta v ustna *e* in *o*. Malo kasneje pride že do prvih izrazitejših premikov v slovensko smer, namreč do akcentskih preskokov tipa *zvêzdà* } *zvézda* in *òko* } *okô*, *zlàto* } *zlatô*, ki akustično občutno spremenita praslovanski besedni naglas, zlasti še zadnji, ki je ostal samo slovenski in ga kot splošnega ne najdemo v nobenem drugem slovenskem jeziku. Ker sta ta dva akcentsko-kvantitetna procesa zajela še celotno slovansko ozemlje v Alpah in na Krasu, nista pa več izraz praslovanskih razvojnih tendenc, sklepamo, da so naš jezikovni razvoj usmerjale tedaj še *enotne*, vendarle pa že slovenske jezikovne težnje. Zato tedaj še ne moremo govoriti o izrazitejšem porajanju narečij, čeprav so manjši razločki zlasti v oblikovanju glasov na slovenskem jezikovnem ozemlju gotovo že bili. Še več! Iz kasnejšega razvoja lahko celo sklepamo, da so te razlike obstajale v Alpah in na Krasu od vsega začetka, že od naseljevanja dalje; to je po vsej verjetnosti res potekalo iz dveh smeri: od severa navzdol in jugovzhoda po rekah navzgor. Ti razločki so bili torej osnovani na plemenski različnosti novih prebivalcev. Vendar se zdi, da sta novi prostor, novo okolje in nova zgodovinska usoda vse to po izvoru precej

različno prebivalstvo med seboj tako premešala in povezala, da je izrazitejša prvotne razlike v svoji govorici sicer še obdržalo, hkrati pa kljub temu razvilo celo vrsto razvojnih novosti, ki so se razširile na govorico vseh tedanjih Slovanov v Alpah in na Krasu in v nekaterih primerih segle še čez na današnje hrvatsko ozemlje. Razen že omenjenih procesov bi tu poudaril zlasti še skrajšanje vseh nenaglašanih dolžin z izjemo predtonične ter nastanek izrazite odvisnosti vsega nadaljnjega razvoja slovenskih vokalov od kvantitete in poudarka. Hkrati s temi splošno slovenskimi inovacijami pa so se že od vsega početka pojavljale v tem jeziku tudi take, ki niso več zajemale celotnega ozemlja, in so tako postajale zarodek dialektizacije.

Na prvem mestu moram omeniti razvoj praslovanskega *ê* in *o* v slovenskih dolgih zlogih, glede na kar se je vsaj že do 13. stoletja celotno slovensko jezikovno ozemlje razdelilo na dva dela: ves severozahod (današnja Koroška, Rezija, Benečija, del Krasa, Soška dolina itd.) je ta dva glasova razvil v smeri *ie* — *iə* — *i* oziroma *uo* — *uə* — *u* (*snêg^b* — *sniëg* — *sniəg* — *snig*; *kost^b* — *kuost* — *kuəst* — *kust*), ves jugovzhod (Notranjska, Istra, Dolenjska, Štajerska, Prekmurje) pa v smeri *eĭ* — *äĭ* — *aĭ* — *ä* — *a*; *o* — *ou* — *ay* — *o/u*; *snêg^b* — *sneĭg* — *snaĭg* — *snäg* — *snag*; *kost^b* — *koĭst* — *kaĭst* — *kost* — *kust*.

Več kot verjetno je, da se je v 13. stoletju po vsem slovenskem jezikovnem ozemlju za ta dva praslovanska vokala govoril bodisi ta bodisi oni izmed omenjenih diftongov. Monoftongov za praslovanski *ê* in *o* slovenščina tedaj ni imela več. Temu seveda današnje stanje, ki kaže široke geografske ploskve z monoftongičnimi zastopniki za praslovanski *ê* in *o*, ne oporeka, kajti ti so plod mlajšega razvoja, bodisi spontanih monoftongizacij bodisi monoftongizacij, ki so nastajale povsod tam, koder in kadar sta trčila drug ob drugega govor, ki je imel za nekdanji *ê* in *o* kasnejši *eĭ* — *ou*, z govorom, ki je zanj govoril *ie* in *uo* (*sniëg* × *sneĭg* = *sneg*; *kuost* × *koĭst* = *kost*). Današnji monoftongi za te vokale torej niso nikjer arhaično razvojno stanje, da se namreč diftongizacija zaradi kakršnega koli vzroka ne bi razvila, temveč so glasovi, ki imajo za seboj največjo razvojno pot. Da je to res, bi lahko navedel mnogo dokazov: Ob stiku beneških in notranjskih govorov na Krasu je nastal pas govorov, v katerih za *ê* in *o* govore monoftonga *e* in *o*; prav isto se je zgodilo npr. v spodnji Mislinjski dolini, kjer sta trčili druga na drugo koroščina in štajerska pohorščina; zaradi intenzivnih stikov med osrednjo štajersčino in koroščino so nastali podobni monoftongi tudi v Savinjski dolini.

Najlepši primer teh sekundarno nastalih monoftongov pa je po mojem mnenju samo osrednje slovensko narečje, ki je postalo osnova knjižnega jezika, namreč gorenjščina. Na osnovi analogičnih primerov drugod po Sloveniji sem prišel do prepričanja, da je tudi gorenjski dolgi vokalizem plod intenzivnih kontaktov med dvema diametralno nasprotnima dialektičnima razvojema. Prav na gorenjski ravnini sta se namreč ti dve govorici, ali če hočete, osnovna slovenska dialekta po mojem mnenju najprej srečala (koroščina × štajersčina × dolenjščina) in tu se je začelo medsebojno prilagojevanje, ki je končno privedlo do monoftongov. Gorenjsko narečje torej ni plod najstarejše slovenske dialektizacije, kot so npr. koroščina, dolenjščina in osrednja štajersčina, temveč je kasnejša, sekundarna tvorba. Podobna je stvar z današnjim kraškimi narečjem in še z mnogimi drugimi narečji in govori.

Nekoliko drugačen je postanek prleških monoftongov sredi štajersko-prekmurske diftongične poplave. Razloček je v tem, da je prleščina svoje monoftonge — tako vsaj sodi Ramovš — prenesla od drugod, iz hrvatskega

Zagorja, kamor se je prebivalstvo za generacijo ali dve umaknilo pred madžarskimi vpadi in ropanji.

Toda vrnimo se k nadaljnjim pojavom najstarejše dialektizacije. Več kot verjetno je, da sta se tudi praslovanska nosnika od vsega početka razvijala v dveh različnih smereh in s tem prispevala pomemben delež k osnovni dialektizaciji slovenskega jezika. Ves severozahod jih je namreč zelo dolgo govoril (deloma jih govori še sedaj), medtem ko jih je celoten jugovzhod že zgodaj razvil v ustne vokale. Ta ploskev se v glavnem še danes krije z refleksoma $\acute{e}$ $\langle$ *e*, *o* $\rangle$ *ou*, óna pa z refleksom $\acute{e}$ $\langle$ *ie*, *o* $\rangle$ *uo* (*zvezda* — *nuos* — *go^mba* : *zvezda* — *nous* — *góba*).

Kjerkoli današnje dialektično stanje nasprotuje tu postavljeni trditvi, to nasprotstvo lahko razrešimo s posebnim lokalnim razvojem mlajšega porekla (npr. rezijanski *ie* ozki *oⁿ*, kraški *ie*: *uo/u* in podobno).

V bistvu ista je stvar s pravoslavnim *u-jem*. Ves severozahod je ta glas ohranil, ves jugovzhod pa je njegovo artikulacijo premaknil naprej (*u* $\langle$ *ü/y* $\rangle$). Tudi ploskvi teh dveh refleksov se krijeta z zgoraj imenovanimi.

Kjerkoli imamo na ozemlju $\acute{e}$ $\langle$ *e* $\rangle$ za praslovanski *u* sedaj *u*, je ta sekundaren, mlajšega postanka (vpliv drugega dialekta, knjižnega jezika ipd.).

Po mojem mnenju je sprva prav tako dvojno modulacijo doživel tudi dolgi *a*, ki se je kasneje na jugovzhodu labiovelariziral, medtem ko je na teritoriju z $\acute{e}$ $\langle$ *ie* $\rangle$ svojo osnovno barvo ohranil. Vsa današnja odstopanja od tega se dajo razložiti kot sekundaren, kasnejši razvoj (npr. podjanski *o* $\langle$ *a* iz štajersčine!).

Neizmerno zapleteno pa je vprašanje prvotnega razvoja praslovanskega *e*. Tu si današnje situacije po nekaterih narečjih še ne znam razložiti. Vendarle imam vtis, da je ta glas v svojem razvoju sovpadel z $\acute{e}$, vsaj koroška narečja, rezijansčina in štajersčina s prekmurščino vred ga tako tretirajo. Težave pa delata dolenjščina oz. notranjščina s svojim *ie* namesto pričakovanega *e* ter beneščina z $\acute{e}$ namesto pričakovanega *ie*. Mnenja sem, da se bo tudi ta problem slovenske dialektologije sčasoma dal razložiti z lokalnim razvojem, če bo le za to dovolj gradiva.

Preostaja nam še usoda slovenskega *o* $\langle$ *o^b/o^v* $\rangle$ v dolgih zlogih. Tu se zdi problematika najtežja, vendar sem prepričan, da je današnje stanje marsikje rezultat kasnejšega razvoja. V glavnem je slika taka, da govore na teritoriju, kjer je $\acute{e}$ zastopan z *ie*, danes *e*, kjer pa je $\acute{e}$ zastopan z *e*, se v glavnem govori *a*. Iz tega okvira izstopata deloma štajersčina in spet beneščina; pričakovali bi *e*, pa imamo *a*. Nedvomno se bo sčasoma dala tudi ta stvar razložiti.

Na osnovi vsega povedanega mislim, da upravičeno lahko trdim tole: slovenski jezik v Alpah in na Krasu je od vsega početka skrival v sebi nekatere subtilne razločke v modulaciji glasov, zlasti vokalov, razločke, ki so verjetno temeljili na prvotni naselitvi. Kljub tej dvojnosti pa so nova domovina, nove razmere in skupna zgodovinska usoda vse slovansko ljudstvo v Alpah in na Krasu med seboj tako povezale, da je v nadaljnjih stoletjih v njegovem jeziku nastala cela vrsta inovacij, ki niso imele dialektičnega, ampak splošno slovenski značaj. Stara podedovana dvojnost pa se kljub temu ni zbrisala, temveč je vztrajno živela dalje in v 12. in 13. stoletju, ko je začela delovati splošno slovenska razvojna zakonitost, namreč odvisnost vokalnega razvoja od akcenta in kvantitete, doživela svojo popolno realizacijo. Tedaj sta se iz prvotno majhnih razlik v oblikovanju posameznih vokalov (seveda so bile tudi druge!) končno razvili dve med seboj zelo različni narečji. To

je najstarejša dialektizacija slovenskega jezikovnega ozemlja, vse drugo je plod kasnejšega razvoja, namreč mešanja in medsebojnega prekrivanja ter prilagajanja teh dveh narečij, nove kolonizacije, domače in tuje, absorpcije naseljencev neslovanskega porekla, intenzivnega vplivanja sosednjih neslovenskih in slovanskih narodov (Furlani, Benečani, Nemci, Madžari, Hrvatje), cerkvenih in političnoupornih meja, fevdalne razdrobljenosti, geografskih ovir in sploh nadaljnje zgodovinske usode slovenskega naroda. Vsi ti in gotovo še drugi činitelji so ustvarili današnje tako silno pisano in pogosto težko razumljivo podobo jezika, ki mu pravimo slovenski.

France Bernik

PODOBA IN FUNKCIJA POKRAJINE V JENKOVI LIRIKI

Pri nobenem slovenskem liriku 19. stoletja ni pokrajina tako pogost motiv kakor pri Simonu Jenku. Pred nastopom naše moderne je Jenko sploh edini, pri katerem so podobe pokrajine stalno prisotne in se dosledno pojavljajo v vseh obdobjih njegovega pesniškega ustvarjanja. Zato je upravičen, čeprav morda nekoliko preenostranski naziv, ki so mu ga nadeli starejši literarni zgodovinarji in s katerim navadno še danes označujemo tega čustvenega lirika kot »pevca Sorškega polja«.

Če bomo skušali v tem predavanju natančneje opredeliti Jenkove pesmi s tematiko pokrajine, si pod izrazom pokrajina seveda ne bomo predstavljali samo Sorškega polja ali pesnikove najožje domovine, saj je znano, da se v Jenkovi liriki odražajo razen Gorenjske še drugi predeli slovenskega ozemlja in celo tujina. Z izrazom pokrajina bomo na splošno označili tisti raznoliki in geografsko neomejeni prostor, ki obdaja človeka v nekem času in učinkuje na njegova čutila, prostor torej, ki bi ga lahko imenovali tudi objektivna, izvenčloveška resničnost ali zunanja priroda.

Pesmi o naravi zavzemajo v celotnem Jenkovem literarnem opusu eno najvidnejših mest. In kot vse ostale zvrsti Jenkove lirske poezije doživijo tudi tovrstne pesmi v svojem razvoju pomembne spremembe. Potrebno je samo primerjati nekaj pesmi iz novomeškega ali ljubljanskega obdobja z liriko, ki je nastala v dunajskem času, in medsebojne razlike postanejo očitne. Zdi se, da imamo v prvem, novomeškem obdobju Jenkovega pesniškega ustvarjanja opraviti komaj z bledimi zarodki kasnejše poezije o pokrajini, in bistveni premiki so se morali izvršiti, da so pesmi s to motiviko prerasle nerazvito, embrionalno stanje in izoblikovale svoj pravi obraz. Ta razvojna prožnost daje slutiti, da se tudi v Jenkovih pesmih s tematiko pokrajine skrivajo važne idejne prvine in doživljajske značilnosti našega avtorja in njegovega časa.

Za Jenkove novomeške pesmi je značilno, da je v njih pokrajina vedno samo podoba ali prispodoba pesnikovih osebnih doživetij. Zato je subjektivno preoblikovana, označena kar se da splošno, skoraj shematično. Tak tip pesmi, v katerem se pokrajina vzporeja s človeškimi čustvi, mislimi in doživetji, seveda ni lasten šele našemu liriku, ampak ga zasledimo v razvoju slovenske poezije že pri Vodniku. Zlasti dosledno in umetniško najbolj dovršeno pa je logično primerjanje človeka in narave izvedeno pri Prešernu. Soočenje tovrstnih Prešernovih pesmi in pesmi našega avtorja kaže, da je Simon Jenko

podobno kot v drugih zvrsteh svoje lirike tudi pri pesmih z motiviko pokrajine rasel predvsem iz domače pesniške tradicije in se vzoroval po njej.

Najbolj opazna značilnost Jenkovih zgodnjih pesmi z motivom pokrajine in večjega dela Jenkovih pesmi sploh — je dvodelnost kompozicije. Prvi del pesmi navadno predstavlja podobo iz narave, drugi del pa obsega neposredno izpoved (prim. pesmi Sonet, Po slovesu, Spremenjeno srce, Gazelica, Primera, Ptici, Tolažba, Dekletu, Noč). Pri nekaterih tukaj navedenih pesmih se logična zgradba ne kaže zgolj v osnovni razmejitvi na predmetni in osebno človeški del, ampak pride do izraza celo v izredno smotrnem, razumsko pretehtanem zaporedju posameznih tematičnih prvin. Tako sistematično urejena podoba narave bralcu kajpak še ne posreduje lirsko čustvenega doživetja, tudi v tem primeru ne, če bi bile osnove pesnikovega doživljanja pri kateri od teh logično grajenih pesmi čustvene. Če sodimo namreč po zunanji, stilno oblikovni fiziognomiji pesmi — in samo nanjo lahko zanesljivo opiramo svoje sodbe — moramo priznati, da je bilo razmerje Simona Jenka do pokrajine v prvih obdobjih njegove umetniške prizadevnosti še močno zadržano in racionalno.

Čeprav je Simon Jenko sorazmerno dolgo časa vztrajal pri tem, da je vzporejal pokrajino in svoja osebna doživetja (podobno kot nekateri romantični in poznoromantični nemški pesniki, med njimi zlasti Heine), najdemo pri njem že zgodaj tudi nekaj takih pesmi, v katerih se napoveduje nov odnos do narave. V teh pesmih pokrajina ni več preoblikovana v taki meri, da bi izgubila svoj resnični videz, ni zgolj prisposodba subjektivnih doživetij, ampak že v veliki meri prava resničnost. Brž pa, ko narava pri Jenku nima zgolj ilustrativne vloge, kakor v pesmih Na snegu ali Pomlad, in jo naš lirik dojame neposredno s čustvom, postane tudi karakterizacija bolj določna. V pesmi Pomlad Jenko n. pr. ne poje več o cveticah in rastlinah, temveč o čisto določenih cveticah, o kuricah in zvončkih, ne o pticah na splošno, marveč konkretno o škrjancu, lastovki in metuljih. Kljub temu, da obe ti dve pesmi učinkujeta bolj kot vse doslej omenjene s čustveno neposrednostjo in da je pri njih prehod iz območja pokrajine k človeku izpeljan bolj naravno, ju vendar prištevamo med prvo skupino pesmi. Dvodelna zgradba je pri njih še vedno ohranjena, predmetna in subjektivna resničnost sta kot pri ostalih Jenkovih zgodnjih pesmih še vedno ločeni med seboj in postavljeni v isto zaporedje: narava — človek.

Jenko je torej bolj ali manj nasilno vklepal svoja prvobitna, še nepovzročena čustva v okvir kompozicijskih shem in s tem dušil pristnost lirske izpovedi. V veliki večini doslej omenjenih Jenkovih pesmi sta namreč področji objektivne pokrajine in človekove subjektivnosti ostro ločeni samo v oblikovno kompozicijskem, ne pa tudi v doživljajskem pogledu. Zato je razumljivo, če se je pesnik v nekem času uprl pretežno racionalnemu postopku pesniškega ustvarjanja. Uprl pa se je tedaj, ko se je dokopal do globljih spoznanj o namenu pesniške umetnosti, ko se je zavedel, da je naloga poezije razkrivati vse, tudi najbolj prikriti plasti človekove notranjosti. Zavest, da je osebno izpovedovanje prva in najvišja naloga lirske poezije, izražena v Uvodu, v pesmi iz ljubljanskih let, namreč ni mogla ostati brez posledic za nadaljnji razvoj Jenkove poezije z motivom pokrajine. Zgodilo se je, da je težnja po sproščanjem, neoviranem razkrivanju lastne notranjosti, ki se je pri Jenku vedno močneje oglašala, zadela ob preiščljeno, strogo razumski postopek ustvarjanja, in nastal je konflikt med načinom doživljanja in načinom pesniškega oblikovanja. Očitno je postalo, da pesnik ne more več zajeti vso raznolikost svojega duševnega življenja v umetnine s preprosto dvodelno arhitektoniko in

shematičnim notranjim ustrojem. Pesem z dvodelno zgradbo je postala tako kot komplicirana sonetna oblika (ki je po ljubljanski dobi ne zasledimo več v Jenkovi poeziji) pretoga, da bi lahko primerno izrazila ves nemir mladega pesnika. In čim siloviteje so notranja doživetja terjala neposredno umetniško realizacijo, tem manj premišljen, manj razumski je nujno moral postati proces umetniškega ustvarjanja. V nadaljnjem razvoju Jenkove lirike najdemo vse polno dokazov o tem, kako se je naš pesnik osvobajal formalne vkljenosti in kompozicijskih šablon, kako se je otresal racionalnega prisposabljanja človekove subjektivnosti s pokrajino.

Pesem *Pomlad*, ki je nastala v istem času kot *Uvod*, t. j. spomladi l. 1855, nakazuje eno smer nadaljnega razvoja Jenkovih pesmi z motivom pokrajine. Nakazuje en način, kako se je toga shematična zgradba pesmi pričela razkrajati, brž ko ni več ustrezala Jenkovemu načinu doživljanja sveta. V prvih dunajskih letih pa ta tip pesmi na splošno še ni tako pogost in simptomatičen, zato ga bomo obravnavali kasneje. Na začetku dunajske dobe prevladuje pri Jenku še tista vrsta pesmi, ki se je organsko razvila iz logičnega prisposabljanja narave in človeka ter pomeni njegovo drugo razvojno stopnjo.

Rekli smo, da v Jenkovih zgodnjih pesmih podoba narave v nobenem primeru ni mogla stati sama zase, ampak je zahtevala ob sebi še neposredno osebno izpoved. V dunajskem času je ta dvodelnost zgradbe razpadla in povsem izginila iz Jenkove lirike.

*Vštric spod goré zelene
izvirata studenca dva,
in kakor pot ju žene,
hitita v plan neutegoma.*

*Na dvoje gresta pota,
na dvoje bolj, skoz bolj navzdol;
končala teke bota,
al več se videla nikol.*

Kot vidimo, je v pesmi *Studenca* drugi, osebnoizpovedni del odpadel. Podoba narave izpolnjuje tukaj vso pesem in stoji sama zase. Kljub temu pa čutimo, da Jenku tokrat nikakor ni šlo samo za to, da bi ustvaril podobo pokrajine, temveč je hotel z njo posredovati še neko lastno občutje. Tisto, kar zahteva, da tako razumemo navedeno pesem, je emocionalna prizadetost, s katero je Simon Jenko v tem primeru oblikoval pokrajino. Pri prej omenjenih pesmih je bila preustvarjena slika narave v glavnem še prosta afektivnih, osebno čustvenih primesi. Pesnik je pač imel možnost, da je ob podobi pokrajine še naravnost izrazil svoja duševna doživetja. Te možnosti pa pri takih izpovedih, kot sta *Studenca*, ni bilo več, ker je odpadel deklarativni del pesmi. Zato je razumljivo, če je postala podoba pokrajine v tovrstnih pesmih bolj obtežena s subjektivno čustvenostjo, bolj prepojena z osebnim doživetjem kot prej. V pesmi *Studenca* je to dobro vidno. V prvi kitici te pesmi se je naš lirik emocionalno še kolikor toliko tajil, zato je v njej podoba pokrajine dokaj stvarna, toda že v drugi kitici je postalo očitno, da Jenkova notranja razgibanost ne bo mogla ostati prikrita. Zato je tudi dobila slika narave v drugi kitici izrazito emocionalen poudarek, ki se kaže v načinu izražanja: v ponavljanju besed, v stopnjevanem ponavljanju. Subjektivno čustveni naglas v podobi pokrajine nas tako sili, da za vnanjo predmetnostjo iščemo notranjo vsebino. V pesmi *Studenca* zato ne smemo videti samo predel gorenjske pokrajine, saj je podoba pesmi taka, da prestopa s svojim globljim smislom meje realne resničnosti in nas uvaja v svet pesnikovih osebnih romantičnih doživetij in hkrati nakazuje njegovo prepričanje, da je človeško življenje nično. Dva

studenca, njun tek izpod gore k morju, postopno oddaljevanje in dokončna razdružitev, vse to razkriva globljo prisposodno funkcijo pokrajine v tej pesmi.

Prisposodne pesmi v dunajski dobi pa ne predstavljajo neke bistveno nove razvojne stopnje, ampak imajo v sklopu celotne Jenkove poezije le prehodno, čisto epizodno vlogo. Pesnik namreč ni dolgo vzdržal pri takem posredovanju svojih lastnih doživetij, kajti premočna je bila v njem težnja po naravnem, čimbolj direktnem razkrivanju samega sebe. Varljivo pa bi bilo spet misliti, da se bo Jenko pri pesmih z motiviko pokrajine kdaj povsem izognil izpovedni posrednosti, saj je vztrajal na tem, da se izpoveduje ob predmetnem svetu. Kljub temu moramo tudi pri pesmih z motivom narave razlikovati mero in stopnjo posrednosti, ki ni povsod enaka. Pri Obrazih n. pr. razločno čutimo, da je postala težnja po direktnem izrazu močnejša. Jenko v dunajskih letih ni več pustil naravi, da bi sama — in to dokaj zadržano, dokaj posredno — govorila o svetu njegovih občutkov in misli. Iz tega razloga je pričel vnašati v pokrajino čisto človeške, predvsem svoje osebne težnje in doživetja. Skozi tako preustvarjeno, počlovečeno prirodo je zdaj razkrival subjektivnost svoje osebnosti in v tem načinu izpovedovanja je bilo kljub vsej posrednosti mnogo več določnosti, več nazorne jasnosti kot pri pravkar obravnavanih simboliziranih prisposodobah iz narave.

V svoji najčistejši obliki se posebljanje pokrajine pojavi v ciklu Obrazi. Z njim stopa v Jenkovo poezijo nov tip lirске izpovedi, ki ga je pesnik sam nazorno označil v prologu.

*Vstala je narava
ter se giblje živa;
znane čute kaže,
kar nebo pokriva.*

*In srcé umeje
čudne govorice,
ki jih govorijo
zvezde in cvetice.*

*Kamenje budi se
in občutke moje
z mano čuti, z mano
glasne pesmi poje.*

Iz te programske pesmi je razvidno, da prihaja med človekom in oživljeno naravo do najbolj intimnih in zaupnih stikov, do popolnega medsebojnega sporazumevanja. V nekih trenutkih opravlja narava celo človeške funkcije, »giblje se živa« in »znane čute kaže«. Meje med objektom in subjektom so torej močno zabrisane, zato narava tudi do pesnika in njegovih notranjih občutkov ne ostane brezbrizna. V bolečinah in radostih ga spremlja, čuti z njim in mu odpeva. Pesnikovim notranjim doživetjem pa ne odgovarja samo najbližja okolica, ampak vesoljna pokrajina: zvezde in sonce, nebo in oblaki — le človek ne. Tako poudarjeno zaupno zблиžanje s pokrajino je nedvomno posledica Jenkove notranje osamljenosti na Dunaju. Delovati pa so morali poleg tega še drugi, nič manj važni doživljajski nagibi, da je naš pesnik ustvaril cikel Obrazov. Eden teh nagibov, ki so silili pesnika, da se je v tujem velemestu tako intenzivno življal v vaško pokrajino, je bilo nacionalno domotožje. Čustvo domovinske nostalgije je bilo tisto, ki je nenehoma vznemirjalo Jenka na Dunaju ter budilo v njem spomine na gorenjsko pokrajino. In če je naš pesnik v ciklu Obrazov personificiral naravo v večji meri kot doslej, je to samo dokaz, da je tudi v tujem mestnem okolju ohranil do slovenske pokrajine globoko čustven odnos.

Cikel Obrazi kaže tudi, da naš pesnik zaver no počlovečuje prirodo, in to iz čisto določenega vzroka. Prepričan je namreč, da oživljena narava stopnjuje nazornost, jasnost in sugestivnost pesniške govorice. Po vsem tem tudi ni težko rešiti osrednjega problema, ki se pojavlja ob tem ciklu pesmi, problema o vlogi,

ki jo ima priroda v Obrazih. Pesnik sam posredno in s podobo odgovarja na to vprašanje, ko pravi v prologu, da »kamenje budi se in občutke moje z mano čuti, z mano glasne pesmi poje«. In res najdemo v Obrazih polno primerov, ko narava, oziroma izvenčloveška resničnost govori, misli in čustvuje po človeških zakonih. Roža, drevesa, reka, kamenje, luna, sonce — vsi ti prirodni pojavi, te stvari, ti predmeti in kozmična telesa govorijo z jasnim, človeku razumljivim jezikom. Vrabec nagovarja n. pr. svojo družico k ljubezni, slavec opeva lepoto dekleta in pesnikovo ljubezen, roža se razneži ob sončnem zahodu, toči solze in sočustvuje. Jasno je, da priroda v vseh teh pesmih še ne predstavlja objektivne resničnosti, ampak je zgolj slika oziroma »obraz« pesnikove subjektivnosti. Kot pri vseh doslej omenjenih Jenkovih pesmih je tudi tu še vedno poudarek na osebnih čustvih in mislih, ne na resničnosti vnanjega sveta. Podobno vlogo ima počlovečena narava tudi v nekaterih Heinejevih pesmih.

V Obrazih se tako zaključuje proces, ki smo mu sledili od prvih Jenkovih pesniških poskusov in začetkov. V njem smo odkrili, da se narava razodeva sicer v različnih pojavnih oblikah, toda njena vloga ostaja skozi ves ta čas enaka in nespremenjena. Za pokrajino v tem obdobju je namreč značilno to, da ostaja na periferiji Jenkove doživljajske pozornosti. Če odštejemo nekaj redkih primerov, kjer se že plaho napoveduje pesnikova zmožnost bolj stvarnega življenja v realni svet pojavov, v naravo, gre pri vseh tovrstnih pesmih predvsem za izpoved osebnih, človeško notranjost vznemirjajočih občutij. Razumljivo je, da pokrajina znotraj teh pesmi in v taki vlogi še ni mogla zaživeti sproščene in neokrnjenega življenja, ampak je vedno bolj izgubljala svoje specifične poteze. Čim bolj jo subjekt podreja sebi, tem manj stvarnih, samostanih značilnosti ohranja. Pogosto jo pesnik predstavlja v zelo splošnih, skoraj stiliziranih opisih. Zato še ne moremo govoriti o prirodni resničnosti v teh Jenkovih pesmih, temveč le o prirodni predmetnosti, s pomočjo katere razkriva pesnik samega sebe. Vnanji svet pojavov še ni predmet doživljanja, pokrajina še ni občutena in doživeta kot objektivno dejstvo, ampak je preoblikovana in človeku podrejena v taki meri, da učinkuje kot sredstvo, kot neke vrste posrednik človeških čustev in misli.

Jenkov izrazito subjektivni odnos do vnanjega sveta se je začel v času Obrazov tudi že razkrajati. Vesoljna priroda ne doživlja več s pesnikom, ne čuti z njim in na splošno ni več v tako zaupni zvezi s človekom kot prej. Ko n. pr. Jenko v svojem petem obrazu poje hvalo soncu, ne najde s tem kozmičnim telesom tesnejšega stika, ampak je deležen le hladnega odgovora:

*Tebe, rož ni bilo,
ko mogočno z neba
zemlji sem svetilo.*

*Ti ko rosa zgineš,
jaz pa bom ostalo,
grob ti obsevalo;
revez, hrani hvalo!*

V teh verzih in v obrazu Kadar mlado leto... se vnanji svet razkriva pesniku kot enoten, v sebi zaključen makrokozmos, v katerem vladajo zakoni nenehnega presnavljanja, minevanja in zopetnega porajanja. Vesoljna priroda kot celota je najvišja in edina trajna realnost, človek je njen minljivi del, v njej zaobsežen in podrejen njenim zakonom. Spričo tega večnega kroženja, v katerega je ujeta zemlja z vesoljem vred, je človekovo bivanje kratkotrajno in nično.

V teh pesmih se pri Jenku oglašajo neke vrste kozmično občutje narave, sledovi tega občutja pa so zaznatni še v nekaterih drugih obrazilih. Pri tem je potrebno poudariti, da priroda v Jenkovi liriki nikoli ni predstavljena kot nekaj skrivnostnega, človeku nedoumljivega. Srce, pravi pesnik, vedno »umeje čudne govorice, ki jih govorijo zvezde in cvetice«. Narava tudi ni odblesk neke višje resnice ali božje ideje. Zaman bi namreč iskali pri Jenku takih pesmi, kakršnih ni malo že v Kranjski Čbelici, kasneje pa jih najdemo vse polno v Novicah ter v Danici in v katerih vsa vidna priroda časti nevidnega boga in mu poje hvalo. Zaključna situacija v obrazu Z glasnim šumom s kora ... kaže n. pr., da je kozmična priroda gluha za religiozna čustva kmečkega človeka. V Jenkovi predstavi vesoljstva in pokrajine torej ne najdemo ne metafizičnih razsežnosti ne elementov nevidnega duha, kar je na splošno značilno za panteistično miselnost baroka in romantike. Poudarek na snovnosti prirode in odsotnost nadtvarnih, metafizičnih elementov v Jenkovih Obrazilih — razen v enem primeru — pa si razlagamo s časom, v katerem je naš pesnik živel, in z miselnostjo, ki je v tem času pričela prevladovati v evropskem kulturnem območju.

Okrog l. 1858 opazimo tudi, da se je pričel Jenko močno odmikati od subjektivnega pojmovanja in doživljanja pokrajine. Če primerjamo n. pr. obraz Mlade hčere truplo z uvodnim obrazom, lahko v celoti dojamemo premik, ki se je izvršil v Jenkovem razmerju do narave. V uvodnem obrazu se naš pesnik še emocionalno doživljajsko istoveti z naravo, v pesmi Mlade hčere truplo pa se vnanja realnost že odteguje sožitju in sočutenju s človekom. Ne podredi se več subjektu in ne tolmači njegovih misli, čustev in hotenj. Še več: svetlo razpoloženje, ki vlada v naravi, veselo popevanje slavca, cvetje, pomlad — vse to je v popolnem nasprotju z nesrečnim človekom. Narava se je tako pričela razkrivati pesniku v svoji kruti, vendar čisti in nepotvorjeni podobi. Meja med subjektom in objektom, ki se je v Jenkovih pesmih z motiviko narave v dunajskem romantičnem intermezzu že skoraj povsem izgubila, je naenkrat postala jasna in ostro začrtana. In bolj kot v kateri drugi pesmi je v obrazu Mlade hčere truplo očitna misel, da človeški jaz s svojimi subjektivnimi občutki ni edina resničnost, ampak da obstoji izven njega še neka druga, od osebnih čustev in hotenj neodvisna objektivna resničnost. Ta misel, čeprav izražena posredno in z elegičnim občutjem, je temeljne važnosti za nadaljnji Jenkov umetniški in idejno miselni razvoj.

Podobno spremembo kot pri načelnem odnosu do pokrajine zasledimo tudi v območju motivike ter stilno izraznih sredstev. V dunajski dobi, zlasti po Obujenkah, se n. pr. umakne iz Jenkove poezije motiv nočne pokrajine z vsemi ustreznimi rekviziti. Od stilnih značilnosti njegove poezije v dunajskih letih pa je potrebno omeniti zlasti pogosto uporabo antiteze in oksimoronov. V času, ko se je pričel Jenko ob doživljanju narave zavedati protislovja, ki vlada med individualnim svetom misli, čustev in doživetij ter realno resničnostjo, najdemo v njegovi poeziji precej več kontrastnih stilnih figur kot v prejšnjih obdobjih.

Novo razmerje do narave pri Jenku seveda ni nastalo naenkrat in samo od sebe. Morali so delovati različni vzroki, vnanji in notranji činitelji, ki so pospešili opisani prelom v Jenkovi liriki in v pesniku zbudili resno pozornost do realnega, predmetnega sveta. V tej zvezi moramo poudariti, da se je pri Jenku — kot tudi pri njegovih sodobnikih, zlasti pri Levstiku — že zgodaj pojavil občutek za predmetno realnost in da se je naš pesnik prav spričo tega

občutka v svojih zgodnjih lirskih izpovedih nekajkrat uprli subjektivnemu preustvarjanju narode. Zato ni prelom, ki je nastal v razmerju do vnanjega predmetnega sveta, nekaj slučajnega, nekaj samo od zunaj izzvanega, temveč ima svoj vzrok tudi v Jenku samem, v njegovi duševni konstituciji. Odločilnega pomena je bilo seveda splošno miselno ozračje v tedanji evropski družbi in kulturi, ki je nedvomno vplivalo na to, da je ta prirojeni element pesnikove duševnosti prišel bolj do izraza. Na sprostitev in razvoj Jenkovega občutka za stvarni predmetni svet so nedvomno pospeševalno vplivale tendence pozitivistične miselnosti, ki so bile v začetku druge polovice 19. stoletja že odločilnega pomena, tendence dobe, ki je zavrgla subjektivizem ter spekulativnost nemške idealistične filozofije in se vsa preusmerila k iskanju empirične resnice.

Posledice novega, bolj stvarnega odnosa do vnanjega sveta so postale v notranji strukturi Jenkove lirike po l. 1858 dobro vidne. Pesnik v tem obdobju ne kaže več težnje, da bi si v navalu subjektivnih čustev podrejal narodo, jo prikrajal in uporabljal zgolj kot neke vrste izpovedno sredstvo, ampak pusti, da narava kot objektivno dejstvo tudi nanj učinkuje in ga doživljajsko razgiba.

Vzporedno s to preusmeritvijo, ki jo kaže Jenkov odnos do narave, poteka pri našem pesniku tudi preobrazba stila. Pri Jenku najdemo sicer v vseh obdobjih, zlasti v njegovi začetni fazi, nekaj pesmi s figurativno ukrasnim jezikom in zamotano, hipotaktično konstrukcijo stavkov, toda že od prvih verzih poskusov dalje opazimo, kako pri njem vse bolj prevladuje preprost, brezukrasen jezik in hkrati s tem težnja po parataktični stavčni zgradbi. Tak razvoj Jenkovega pesniškega stila od bogate figurativnosti k enournemu, brezukrasnemu izrazu, razvoj, ki je lasten celotni Jenkovi poeziji, je v tesni zvezi s procesom pesnikovega bolj stvarnega doživljanja pokrajine, doživljanja ljubezni, pa tudi rezultat bolj stvarnega opredeljevanja do nacionalno družbene problematike.

Iz pesmi, ki so nastale po l. 1858, je tudi mogoče ugotoviti, katere plasti Jenkove duševnosti je razgibal stik z realnim svetom. Ugotoviti je mogoče, kako je naš pesnik naravo doživljal (zdaj že lahko uporabljamo ta izraz in govorimo o doživljanju). Obraz Leži polje ravno kaže n. pr., da naš lirik niti s čutili ne more izčrpati vse globine tega zaupno pretresljivega stika s Sorškim poljem, zato le z najfinejšimi čustvi dojame subtilno življenje svoje pokrajine. »Šepetanje tajno«, ki napolnjuje vzdušje narode, je pesnikovemu »sluhu nerazumno, srcu razumljivo«. Ob doživljanju pokrajine se tako zatresejo najgloblje, najbolj intimne, ne več racionalne plasti v Jenkovi notranjosti. V nasprotju z Levstikom, pri katerem gre doživljanje zunanjega sveta še močno v refleksivno smer ali pa ostane na ravni opisovanja, se pojavi v poeziji Simona Jenka že pravo, od refleksije nenačeto razpoloženje in pristno lirsko občutje pokrajine.

Obraz Leži polje ravno je hkrati izrazit primer pesmi, ko pri Jenku lahko govorimo o panteističnem doživetju narave. V tem predavanju smo sicer že opozorili na nekaj pesmi, v katerih ima narava kozmične razsežnosti in v katerih je nakazan tudi proces večnega presnavljanja, ki se v njej odvija in spričo katerega je človeško bivanje nično — toda naroda v teh maloštevilnih pesmih je mrzla, brezdušna, brez tistega, v stvareh samih obseženega življenja, ki ga panteistično občutje sveta ne more pogrešiti. Še večkrat kot na take slike iz narave pa v Jenkovih pesmih naletimo na drug pojav: na podobo oživljene, notranje dinamične narode, zlasti v ciklu Obrazi. Vendar kaže pripomniti, da interno življenje narode tukaj še nima izvora v samem sebi, ampak je to

življenje vneseno v predmetni svet od zunaj. Torej tudi ta podoba pokrajine še ne odraža panteističnega občutenja zunanjega sveta, in sicer zato ne, ker je snovnost prirode preveč razvrednotena, preveč po subjektivni človečnosti preustvarjena in preoblikovana. V obrazu Leži polje ravno je drugače. Materialnost prirode v tem obrazu ni individualizirana po človeku ali kako drugače zmalíčena, čeprav učinkuje na koncu pesmi nenavadno lahkotno in poletno, tako kot bi bila prosta snovne teže in prežarjena z duhom. V tej Jenkovi pesmi prirodna resničnost seveda ni identična z božanskim bitjem, vendar je v njej nekaj, česar naš pesnik ne more dojeti s čutnim izkustvom, ampak le z iracionalnim elementom svoje notranjosti. Priroda v obrazu in pritajena atmosfera, ki v njej vlada, pesniku tudi nista sovražni in to bi prav tako pričalo za panteistično usmerjeno doživetje realnosti. V obrazu Leži polje ravno se Jenko duševno spoji s tajinstveno muziko prirode in v tem svojem notranjem nastrojenju še čuti docela povezanega z obdajajočo ga predmetno resničnostjo.

Na splošno velja, da se je pri doživljajskih stikih z naravo pesnikovo osebno razpoloženje vedno bolj podrejalo dojmom zunanje predmetnosti. Zato najdemo zdaj namesto prejšnjih subjektivnih preustvaritev ali počlovečenj prirode v Jenkovih pesmih predvsem čutne zaznave. In v tem se kaže premik k objektivnemu, oziroma bolj objektivnemu doživljanju pokrajine. Pojem »objektivno«, s katerim označujemo tukaj nov način pesnikovega doživljanja pokrajine, je seveda relativne vrednosti, in upravičen samo toliko, kolikor gre za primerjavo s prejšnjim, izrazito osebnim Jenkovim dožemanjem pokrajine. Saj povsem stvarno in neosebno dojetje vnanje resničnosti niti ni mogoče. Pesnik dojame vedno le tiste predmete v vnanjem svetu, ki najbolj ustrezajo njegovemu duševnemu ustroju in trenutnemu čustvenemu razpoloženju. Selekcija vtisov iz narave je tako v vseh primerih do neke mere osebna in bi bila n. pr. pri dveh pesnikih, ki bi bila na istem prostoru in v istem času, različna. Iz tega sledi, da so tudi pesmi, v katerih niza avtor le stvarne, čutne zaznave iz vnanjega okolja, neke vrste »osebna izpoved«. Če pri Jenku kljub temu govorimo o objektivnem doživljanju vnanjega sveta, delamo to iz razloga, ker gre pri njem za nenavadno viden premik iz skrajno osebnega k bolj stvarnemu, bolj čutno empiričnemu dožemanju pokrajine. Zadnje pesmi kažejo namreč, da se je Simon Jenko vedno bolj prepuščal čutnim dojmom, pri čemer ga ni oviralo niti njegovo notranje razpoloženje. V zadnjem obdobju bi našli celo nekaj takih pesmi, ki kažejo, da je ostal Jenko ob snovanju narave čustveno nevtralen. Ena takih je pesem Nič novega!, pesem, ki daje slutiti, da je doživljajska sila našega pesnika ob zunanji predmetnosti polagoma plahnela in da je hkrati tudi njegova težnja po besednem oblikovanju postala manj silovita, manj agilna.

Čutno čustvena ravnodušnost do pokrajine — najbolj neposredno je prišla do izraza v obrazu Mlado leto — seveda ni nastopila sama od sebe, ampak je v tesni zvezi s pesnikovim idejnim svetom, z njegovim vedno močnejšim skepticizmom, ki se je zjedal v vse sfere pesnikovega človeškega čustvovanja in doživljanja sveta. Če je naš pesnik doslej povečini dojemal pokrajino ali skozi prizmo svojih individualnih doživetij, vendar s primerno občutljivostjo in notranjim žarom, ali pa je zunanja realnost sama budila v njem različne dojme, najdemo zdaj izpovedi, v katerih se kaže Jenko do narave notranje neprimerno bolj brezbriznega, kot smo vajeni. Pesniku se je n. pr. nekajkrat zazdelo v tem času snovanje narave enolično, spričo vsakoletnega ponavljanja istih procesov kaj malo vredno pozornosti.

Toda vrnimo se k podobi pokrajine v Jenkovih zadnjih pesmih. Kakšna je ta podoba, kako in koliko se razlikuje od podobe pokrajine v Jenkovi zgodnji liriki?

Pred l. 1858 je očitno, da je Simon Jenko soočeval svoja čustva, doživetja in misli s predmetno resničnostjo in ustvarjal tako neke vrste dramatično razmerje med človekom in naravo. Tak odnos je naš pesnik potrdil še z dialogom, ki se je pogosto sprožil med njim in oživiljeno pokrajino (prim. Obraze). Pri tem je bil Jenko navadno pozoren do najbolj zunanjega, naravnost epskega dogajanja v naravi, ki ga je uporabljal za prisposodobu svojih doživetij. Časovni razpon dogodkov v naravi, ki jih je oblikoval v teh pesmih, je bil velik in lokalizacija razsežna. Taka je bila podoba pokrajine v Jenkovi poeziji pred-dunajskega obdobja. Kasneje pa so pričele vedno bolj prevladovati lirske slike narave. Pred l. 1858 je pri Jenku pokrajina večidel razumsko preoblikovana v alegorijo ali prisposodobu ter predstavlja strogo zaključeno celoto. Drugačna od premišljeno urejene podobe narave, znotraj katere pesnik niti najmanj ne krši načela časovne logike, je narava v nekaterih redkih pesmih zadnjih dunajskih let. Najizrazitejši primer tovrstne lirike je umetniško žal ne povsem izdelana pesem V travi.

*Zarja rumena objema
hribe na večerno stran,
v boju z mrakom že pojema,
v grob se ulega beli dan.*

*Roso srkala je trava,
v travi samec sem sedel,
jezno je šumela Sava,
zvon večerni je donel.*

V prvi kitici, te pesmi so prirodni pojavi sicer še razvrščeni po logičnem, časovno določenem zaporedju. Najprej opiše pesnik večerno zarjo, nato svoj dojem ob postopnem mračenju v pokrajini in naposled čas, ko prevlada noč. Vsi ti pojavi so postavljeni v normalno časovno razmerje ter izhajajo drug iz drugega. Prav tako je narava v prvi ter deloma še v drugi kitici poosebljena. Izrazito moderni metafori (s splošnim, nemetaforičnim epitetom) »zarja rumena objema hribe na večerno stran« sledi dinamična podoba »boja« med dnevom in nastopajočim mrakom, medtem ko je zahod dneva v četrtem verzu prve kitice predstavljen tako, da zbuja v bralcu asociacije na smrt. Tudi dvoje prirodnih pojavov v drugi kitici je pesnik poosebil tako, da jima je pripisal človeku lastne, bolj ali manj afektivne manifestacije (roso srkala je trava; jezno je šumela Sava). Kljub dokaj stvarnemu dojetju zunanjega predmetnega sveta je tako tudi v tej lirski izpovedi prikrito izražena vsa subjektivno človeška vsebina osamljenega, mračno razpoloženega pesnika.

Pesem V travi pa v tehnično oblikovnem pogledu ni povsem enotna. Podoba narave v drugi kitici je kljub vsemu precej drugačna od podobe v prvem delu pesmi. Časovna perspektiva, ki je spočetka usmerjala Jenkovo doživetje večerne pokrajine, je stopila v ozadje.

Podoba pokrajine, kakršno poznamo iz druge kitice pesmi V travi, je tako za Jenka samega kot za tedanja slovensko poezijo nekaj novega. Ker opisuje pesnik neko lirsko razgibano stanje — ne epsko dogajanje — v naravi, ni pri razporeditvi čutnih dojmov in zaznav več navezan na časovno perspektivo, ampak se ravna izključno po svojem lastnem občutku. Od tega, v kakšno zaporedje postavi posamezne dojme, pa je kajpak odvisen umetniški učinek pesmi, kajti šele celota dojmov s svojim specifičnim zaporedjem učinkuje lirsko,

najde v bralcu odmev in vzbudi v njem približno tisto čustveno razpoloženje, ki ga je pesnik občutil, ko je iz neposrednega doživetja napisal pesem.

Nov način doživljanja pokrajine se je odrazil tudi v formi naše pesmi. Večja neposrednost se kaže že v nekoliko liberalizirani metrični obliki in v dokaj sproščenem ritmu verzov. Prav tako ni mogoče prezreti, da je tukaj obravnavana Jenkova pesem, v kateri prihaja do izraza pesnikov čisto lirski odnos do narave, kratka. V tem se namreč manifestira splošna zakonitost Jenkovega umetniškega razvoja, saj kažejo pesmi našega avtorja — in to pesmi vseh zvrsti, motivike in oblik — poleg drugih tendenc lirizacije v svojem zadnjem obdobju tudi izrazito težnjo po kratkosti, težnjo po kar se da manjšem zunanjem obsegu.

Analiza je pokazala, kako daljnosežnim spremembam je bil podvržen motiv pokrajine v Jenkovi liriki. Od gimnazijskih pesniških poskusov do plodne, umetniško kvalitetne lirske ustvarjalnosti na Dunaju in še dalj se je spreminjala ne samo podoba, ampak tudi funkcija pokrajine v poeziji Simona Jenka. Idejne osnove teh sprememb so očitne in razodevajo globljo zvezo s sočasnim evropskim miselnim in literarnim razvojem. V začetnih obdobjih je Simon Jenko s svojo poezijo o naravi še ostal v mejah romantičnega subjektivizma, v mejah miselnosti, ki je vso pozornost prenašala na človeka individua, pri tem pa zapostavljala območje izvenčloveške realnosti. V tem času je pesnik naravo podrejal izključno svojim osebnoizpovednim težnjam, jo preoblikoval, stiliziral in uporabljal kot izpovedno sredstvo. Taka podoba narave je pri Jenku prevladovala vse dotlej, dokler se ni pri tovrstnih pesmih — podobno kot pri pesmih z drugo tematiko — spopadel svet osebnih doživetij z vnanjo, pozitivno stvarnostjo. In kot pri ostalih pesmih je tudi na tem motivnem področju predmetni svet pojavov v marsičem negiral ali korigiral subjektivno čustvenost človeka. V dunajskih letih se je zato pod vplivom pozitivistične miselnosti znatno okrepila pozornost našega pesnika do objektivne, izvenčloveške resničnosti. Pokrajina v poeziji se je osvobodila posredništva in namesto podrejene vloge, ki jo je dolgo časa imela, je postala predmet doživljanja. Posledica tega je bila, da so se pri Jenku že pojavile lirske izpovedi, ki kažejo neke vrste impresionističen odnos pesnika do narave.

Marija Jamar

LITERARNOZGODOVINSKA EKSKURZIJA V ŠKOFJO LOKO

Povezava predmetov, ki jo zahteva učni načrt za osnovno šolo, je pri praktičnem delu naletela na vrsto težav. Učencem je vsak predmet celota zase, ograjen z visokim zidom, ki ga ob isti osnovi pri drugem predmetu ne znajo prestopiti. Profesorji pa smo prav tako preveč zamaknjeni v svoj predmet in se ne znamo okoriščati z znanjem, ki so ga učenci dojeli že pri drugem predmetu.

Na učiteljišču smo pri poglobljenem študiju slovenščine in zgodovine, ki ga obiskujejo dijaki petih letnikov, vzeli za primer povezave literarnozgodovinsko ekskurzijo v Škofjo Loko.

PRIPRAVE

Obe skupini sta pričeli z delom. Dijake smo opozorili na temo: v Škofji Loki si bomo ogledali razvoj srednjeveškega mesta, življenje in delo v njem ter nekatere kraje in predmete, ki so v zvezi z Visoško kroniko in pisateljem Ivanom Tavčarjem.

Dijaki so prebrali Visoško kroniko, seznanili so se z uvodi in opombami v klasičnih, Prijateljevi izdaji in Kondorju. Poglobili so se tudi v Loške razglede.

Nato smo napravili načrt za ekskurzijo.

1. Zgodovinarji so prevzeli razvoj mesta ter socialno in gospodarsko sliko stare Loke.

Med dijake, ki se poglobljajo v slovenščino, smo razdelili individualne naloge:

2. Ogled krajev, ki jih Tavčar opisuje v Visoški kroniki.

a) Mesto v Visoški kroniki in danes.

b) Sodba z vodo — Sovodenj s Puštalskim gradom.

c) Mučenje — Krvava rihta, Gavžnik.

3. Obisk muzeja.

a) Zemljevidi in slike Loke v 17., 18. stol., portreti plemičev iz Strahlovega gradu, staro pohištvo iz Ajmanovega gradu.

b) Tavčarjeva soba.

c) Kalanova soba.

4. Tehnična organizacija ekskurzije. Fotografiranje krajev, ki si jih bomo ogledali.

EKSKURZIJA

S kolodvora smo šli mimo Kamnitnika proti Stari Loki. Na vogalu Dolenčeve hiše smo si ogledali »Krvavo rihto« ter na poti proti Crngrobu »Gavžnik«, kje so Ločani nekdanj obglavljali in obešali zločince. Na pokopališču v Stari Loki — Fari smo na cerkvi odkrili nekaj vzdanih spomenikov z imeni, ki so jih dijaki poznali iz Visoške kronike ((Frueberger). Na povratku proti mestu so se dijaki ustavljali ob kapucinskem samostanu, kjer so nekoč zidarji obmetavali z malto bežečega Wulffingovega sina. Ogledali smo si znameniti kamniti most z obokom, s katerega so Izidorjevi vrstniki skakali na glavo v vodo. Ugotovili smo, da so mesto tu zapirala Vodna vrata, nato pa smo skozi oboke starih hiš po vijugastih ulicah odšli na Mestni trg. Profesor zgodovine je ob primerih posameznih hiš, ki se od dobe Visoške kronike niso skoraj nič spremenile, prikazal značilnosti srednjeveških hiš, ki se zaradi stisnjene prostora v mestnem obzidju gnetejo druga ob drugi. Poiskali smo Bergantovo gostilno ter Oslovsko ulico ter ugotavljali, kje so kmetje prodajali nekdanj svoje pridelke in kje je bil sramotni steber, ob katerem je Izidor trpel za svojo slovensko zavest. Ugotovili smo še, kje so bila Poljanska vrata, si ogledali obnovljeno mestno obzidje in se po Grabnu, nekdanjem mestnem jarku, spustili na Spodnji trg — Lontrg. Dijak, ki je imel nalogo, da popiše mesto, je med drugim pozneje poročal:

»Mesto so v 14. stol. obdali z obzidjem. Ob zidu je bil jarek, v katerem je tekla voda. Pozneje so jarek zasuli, a ohranilo se je še vedno ime Graben. Zid mestnega obzidja je bil zelo močan, debel in visok kot dvonadstropna hiša. Ker je bil prostor znotraj obzidja zelo dragocen, so mestne hiše stisnjene

in visoke. Ulice pa so ozke, ponekod tudi speljane pod oboki skozi hiše. Hiše so grajene v različnih stilih, zanimiva so predvsem pročelja, pa tudi dvorišča, ki so ponekod lepo okrašena z baročnimi in gotskimi detajli.«

Na Spodnjem trgu smo si ogledali staro »Kaščo«, ki je ohranjena v prvotni podobi in še vedno priča o samovolji freisinških oskrbnikov, ki niso dovoljevali, da bi kmetje prodajali svoje pridelke, dokler ni bila izpraznjena zaloga desetskega žita iz Kašče. Ob Selški Sori smo se spustili proti Sovodnji. Spotoma smo si ogledali mesto, kjer je stala stara Fužina, ki jo je l. 1926 odnesla narasla Sora, kamor je Tavčar postavil Langerholzovo kovačnico. V Sovodnji, kjer se zlivata Poljanščica in Selščica, smo ugotavljali, kje je bilo razsodišče, odkrili Apfaltrnov travnik ter puštalsko graščino. Iz imena vasi Puštal pa smo izveleki nemško poreklo imena Burgstall — grajski hlevi.

Ogled mesta smo tako končali. Preden pa smo šli v muzej, smo se povzpeli na »Krancelj«, grič nad Gradom, kjer je Muzejsko društvo odkopalo stari Zgornji stolp in ga restavriral. Dijaki so ob zgradbi stražnega stolpa, ob restavriranem ognjišču, vodnjaku, ploščadi dobili vtis o življenju vojaške posadke, ki je čuvala mesto na sotočju obeh Sor pred sovražniki. Za nami, prav nad Staro Loko, so se skozi gosto smrečje svetile razvaline Starega gradu, pod nami pa se je razprostiralo loško mesto. Ugotovili smo meje starega obzidja, profesor zgodovine je razvijal pred nami geološko sliko ozemlja, prikazal nastanek mesta, zgradbo mesta v dveh terasah ter njegov pomen v preteklosti, med narodnoosvobodilnim bojem in danes.

Prav pod nami se je razprostiralo ogromno poslopje loškega gradu. Gradu, ki ga opisuje Tavčar v Visoški kroniki, danes ni več. Uršulinke so podrle glavni stolp in prezidavale poslopja za svoje potrebe. V gradu je sedaj mestni muzej.

Ogleda obsežnega muzeja smo se lotili načrtno. Tavčarjeva in Kalanova soba sta bili središči našega ogleda. Tavčarjevi portreti iz različnih dob, diplome, knjižnica, pisalna miza, rokopisi — vse to nam je pisatelja zelo približalo tudi kot človeka.

Kalanovo pisano poslikano pohištvo, železna švedska blagajna, reprodukcije portretov zadnjih Kalanov ter uspela slika Janeza Franciška so nas postavili v vzdušje Visoške kronike. Dijaki so dopolnili poglobljanje v svet iz 17. stol. z ogledi zemljevidov in slik stare Loke ter cehovske sobe, ki z banderi, cehovskimi skrinjicami, pripravami za tkanje, barvanje, pripravljanje loškega malega kruhka, čipkami, glavnikarstvom, sitarstvom itd. govori o nekdanjem drobnem gospodarstvu na loškem ozemlju.

Dijakom se je posebno vtisnila v spomin Kalanova soba. Pozneje je dijakinja poročala o njej:

»Prav lahko sem si zamišljala življenje na Visokem. Vsa oprema Kalanove sobe je baročna, bogato poslikana. Ob desni steni stojita postelji, nad njima je naslikano veliko oko, ki čuva nad spečim. Pred posteljama stoji velika skrinja, v kateri je Tavčarjeva ribiška oprema. Na steni nad posteljama pa visita reprodukciji slik zadnjih Kalanov. Začutili smo, da nosita v sebi neko skrivnost, nekaj temnega. Ogledali smo si tudi velik železen zaboj, v katerem so hranili Kalanovi denar.

... Zanimiva je tudi cehovska zbirka. Ko sem si ogledovala cehovske skrinjice, listine in drugo, sem si prav lahko zamišljala, kako so se na svoj praznik zbrali vsi člani ceha, mojstri, njihove žene in pomočniki v gostilni ob cinastem

cehovskem vrču, opravili formalnosti in nato spet životarili leto dni pod cerkveno gosposko in fevdalno oblastjo.«

Zlati in pisani baročni oltarji z Dražgoš pripovedujejo o bogatem in domišljijasko razgibanem verskem življenju prejšnjih stoletij. Marsikatera Izidorjeva vdana in pobožna izjava je postala ob tem blesketajočem se bogastvu razumljivejša. Portreti nekdanjih lastnikov Strahlovega gradu ter pohištvo iz Ajmanovega gradu nas je seznanilo z nošnjo in življenjem plemstva v Loki.

Po skupnem ogledu so se dijaki razšli in se individualno lotili svojih nalog.

NALOGE

Dijaki so morali sedaj pokazati, koliko so od ekskurzije in svojega dela pridobili za prakso.

V drugem letniku, kjer smo medtem obravnavali dobo katoliške književnosti, so dijaki za ilustracijo dobe prebrali za domače čtivo Visoško kroniko. Petošolci so sklenili, da jim bodo domače čtivo ilustrirali s svojimi vtisi, ki so jih dobili v Loki, in z znanjem, ki so ga pridobili v muzeju in ob pripravah.

Posamezni dijaki - poglavljavci so napravili pismena poročila o svojih nalogah. Vsaka skupina — slovenska in zgodovinska — je določila svojega referenta, ki je poročila skupine strnil v zaokroženo celoto. Fotografiji so prinesli dokaj uspele posnetke krajev, ki smo si jih ogledali, izbrali so še nekaj posnetkov iz Loških razgledov in napravili literarni zemljevid Škofje Loke, s kraji, ki jih omenja Visoška kronika.

Referent zgodovinar je pred drugošolci nanizal zgodovinski razvoj Škofje Loke in Gradu, primerjal življenje v Loki v srednjem veku z današnjim ter prikazal gospodarski in tehnični razvoj mesta. Opisal je kraje, ki smo jih obiskali, nekdanje življenje Ločanov in aktivno življenje Loke med NOB. Svoja izvajanja je spremljal z episkopskimi posnetki fotografij.

Referentka, ki se pogloblja v slovenščino, je ob odlomkih iz Visoške kronike, ki so v zvezi s kraji, ki smo si jih ogledali, govorila o naših vtisih ob srečanju s temi nemimi pričami Tavčarjevega ustvarjanja.

Zaključila sta:

»Čeprav je zgodovina naših krajev pisana in bogata, dvomim, da je v Sloveniji mesto, ki bi tako zgovorno kot Loka pričalo o svojem razvoju. Okrog gradu se nizajo hiše, cehi so dali mestu svoj pečat, ki ga ima deloma še danes, cerkev je skušala z bogatimi in številnimi zgradbami vplivati na ljudi s svojo miselnostjo in jih usmerjati v onstranstvo.

Vse to pa je znal upodobiti in povezati v čudovito zgodbo loški rojak Ivan Tavčar. V Visoški kroniki je priklical v staro mesto življenje preteklih stoletij.

Občinski ljudski odbor, ki s takim razumevanjem čuva stare spomenike, ve, da s tem ne koristi samo turističnemu razvoju svojega mesta, ampak tudi prihodnjim generacijam, ki bodo v tem prelepem gorenjskem kotu obujale spomine na prednike, ki so te kulturne spomenike zgradili, pa tudi na tiste, ki so jih znali ohraniti.«

Naši dijaki so ob ekskurziji spoznali, da je za literarnozgodovinski izlet potrebno mnogo priprav, zlasti smiselna razdelitev dela, da je zelo plodno sodelovanje učiteljev, ki poučujejo na raznih področjih in tako dopolnjujejo drug drugega ter dijakom praktično kažejo življenjsko povezanost vsakega predmeta s celoto. Videli so, da ekskurzija ni končana s povratkom domov, ampak je treba njena dognanja preveriti in praktično uporabiti.

Ocene, poročila, zapiski

BEVKOVA BIBLIOGRAFIJA

Monografskih bibliografij imamo pri nas malo, zato je Brecljeva, posebno še za Bevka, smiselno in zelo potrebno dejanje. Izšel je samo I. del: samostojne publikacije, to je izvirne knjige, prevodi Bevkovih del in Bevkovi prevodi in priredbe. II. del je obljubljen za prihodnje leto. Spis je nastal nekako priložnostno — ob pisateljevi sedemdesetletnici — toda zadnji čas je že, da ugotovimo Bevkovo književno delo v celoti, ker se nam v množici njegovih knjig že izgublja preglednost. Pisateljeva življenjska sedemdesetletnica pomeni namreč »obenem« več ko 55-letnico literarnega delovanja« (VII) ozir. »skoraj polstoletno književno ustvarjalnost« (1.). To pomeni: Poteklo je skoraj pol stoletja, kar je izšla prva Bevkova tiskana knjiga. To je bila 1912 izdana priložnostna igrice Veseli god v proslavo petdesetletnice Slomškove smrti. (Delo je naročil Bevku Finžgar, ki se ni utegnil angažirati za naročeno pisanje priložnostne igrice.) Nad 50 let pa je poteklo, kar je izšla prva Bevkova tiskana stvar. To je bila lirskoepska črtica Vstajenje (zelo blizu Meškovemu Bolniku v Slikah in povestih 1898); izšla je v tržaškem družinskem listu Družinski prijatelj 1907 pod psevdonimom Fr. Ser. Bogdanov (osebno sporočilo Bevkovega bibliografa). Če vzamemo od Bevkovih bibliografij zadnjo, ki jo je 1954 sestavila dr. Milena Uršič, vidimo, da je Breclj ugotovil 110 izvirnih in 29 prevedenih in prirejenih Bevkovih knjig, kar je 29 več. Ta vrsta še ni zaključena, deloma zaradi pisateljve še vedno neugnane dejavnosti, deloma zaradi vedno novega odkrivanja nesigniranih ali psevdonimnih del.

Bevk velja za najplodovitejšega slovenskega pisatelja. Zdi se mi, da mu to prvenstvo pripada po pravici. Kajpada je med 110 knjigami, ki jih navaja Breclj, precej ponatisov (v nekdanji Jugoslaviji že nujno potrebni dve izdaji: za primorsko in za jugoslovansko območje, po 1945 pa so bili potrebni ponatisi). Kljub temu lahko naštejemo vsaj okrog 80—90 popolnoma izvirnih knjižnih izdaj. Tu se ne bomo spuščali v pretres njegovih umetniških vrednot in ne tehtali estetsko-formalne cene njegove proze (druga področja so vendarle obrobna), ugotovimo pa lahko ob pričujoči bibliografiji nekaj posebnosti Bevkovega dela sploh.

Njegova plodovitost izhaja brez dvoma iz njegovega izrednega pripovednega daru, večkrat pa je tudi sad nacionalne stiske, v kateri je bil on sam oziroma njegova ožja domovina Primorska med dvema vojnama. Ko je v Gorici vodil Narodno knjigarno, so mu prinesli ital. založniki v prodajo otroške slikanice. Pisatelj jih je odklonil zaradi laškega besedila in sklenil z njimi pogodbo za izdajo slovenskih slikanic, ki bodo uporabile italijanske ilustracije. (Knjig, ki jih je bilo pet, doslej še niso odkrili — niso se nam ohranile v nobenem izvodu ne pri pisatelju ne v kakšni knjižnici nekdanjega italijanskega ozemlja.) Med Bevkove knjige je uvrščen Glavni seznam knjig imenovane knjigarne (1923), ki ga je moral sestaviti Bevk sam. Za sicer doslej anonimno knjigo Naši kraji v preteklosti (1927) zdaj vemo, da je potekla izpod Bevkovega »peresa«, pravzaprav izpod pisalnega stroja strojepisne, kateri je Bevk narekoval knjigo iz Grudnove Zgodovine slovenskega naroda in Rutarjeve Zgodovine Tolminske. Pisatelj je izbral iz navedenih del zgolj odstavke, ki so v najtesnejši zvezi s preteklostjo dežele ob Soči, gornjem Jadranu in na Krasu do Postojne, ter jih neprisiljeno povezal s svojo besedo, tako da ustvarjajo občutek enotne izvirne knjige. Knjiga ni izvirna, in vendar je njegova.

Da se izmaknejo fašističnemu predpisom, ki so onemogočali vsakršen slovenski tisk, so slovenski pisatelji oziroma založbe in knjigarne slepili kontrolo z lažnimi letnicami. Tako je izdaja Srebrnikov, ki so izšli 1937, v ponatisu dobila letnico 1934 (knjige ni v Bibliografiji, razstavljena pa je bila na Bevkovi knjižni razstavi v NUK v Lj.). Doslej le ena izpričana izdaja povesti Mrtvi se vračajo nam je kričec primer fašističnega nasilja: pisatelj ima tu rojstno ime Francesco, slovenski naslov dela pa je natisnjen pod italijanskim naslovom I morti ritornano. Toda razstava v Ljubljani, prenesena iz Nove Gorice, je mimo te izdaje, ki je navedena v bibliografiji pod št. 60, odkrila še dvojce izdaj s slovenskim naslovom in pisateljevim slovenskim rojst-

* Marijan Breclj: Bevkova bibliografija. V počastitev pisateljve sedemdesetletnice. Koper, 1960. Str. XI + 64.

nim imencom, izdani isto leto v Gorici in v Trstu. Verjetneje pa v tem primeru ne gre za različne izdaje, ampak le za poskuse, kako bi z različnimi naslovnimi listi zmedli nadzorne oblasti. Knjigo o Frančišku Asiškem je Bevk napisal v goriških zaporih in je doživela čez mesec dni novo naklado. Bevk je marsikdaj moral opravljati težaško delo, ker je ostal v svoji ožji domovini. Zato mu ni bilo nič težko in ne navadno, da je med osvobodilnim bojem sestavljal brošure o Jurčiču in Gregorčiču in pisal politične izjave in protestne letake. Še 1946 je napisal brošurico o narodnem heroju Vojku Premrlu (ki jo je doslej naša bibliografija kot anonimno delce stavila v leto 1949). Potreba je priključala na dan zbirčico mladinskih iger Bedak Pavlek 1925, lokalizirano in prirejeno Gerstäckerjevo ljudsko igro Lovski tat ter knjižico prirejenih in prevedenih Enodejank 1921, izmed katerih je ena — Ivane — izšla posebej še 1946 v Gorici, ker je Bevkova dežela po desetletjih tuje nadvlade in po težkih letih vseuničujoče druge vojne žehlala po slovenski besedi tudi na odru (tedaj je bila tam še »cona B«).

Posebno področje je Bevkovo prevajanje. To podcenjujemo. (O tem bo še več povedal drugi del te bibliografije.) Med prevedenimi deli so pomembna zlasti dela iz slovanskih slovstev (prim. Karel Čapek, Vazov, Franko, Reymont). Delu je botrovala tendenca, odkrivati zadušenemu narodu slovstvene pojave iz literatur tistih slovanskih narodov, ki v krogu svetovnih literatur nimajo veljave in glasu, a le zaradi svoje bridke nacionalne usode, ne zaradi manjše vrednosti. Tako je botrovala ob prevodih nacionalna vzgojna misel. (Ta misel se skriva tudi v Bevkovih člankih ob teh prevodih, na primer posebej ob Lužiškem Srbu Bjedrichu in Ukrajincu Franku.) Dalje pa smemo ob tem misliti na tisto ozračje, ki ga je dihal Bevk že v mladih letih. Tedaj je v Gorici Andrej Gabršček izdajal v Slovanski, Salonski in Svetovni knjižnici predvsem slovanske prevode in soustvarjal ali pomagal vzdrževati slovansko politično navdušenje kot bistveno potezo nekdanjih še čitalniških časov. Končno bo treba ugotoviti, koliko je Bevk pri odbiri morda pomagalo tudi istočasno italijansko prevajanje slovanskih pisateljev, saj se je mogel ob eventualnih ugovorih sklicevati prav na tedanja laško prevajalsko prakso.

Posebna vrednost Bevkove bibliografije je njena oprema. Nadvse posrečen izbor pisateljevih portretov, naslovnih strani in ilustracij poživlja knjižico, ki bi bila sicer zanimiva za zelo ozek krog interesentov. Taka ilustrirana bibliografija pa vsekakor more pritegniti tudi zanimanje širših krogov, ne le slovstvenih zgodovinarjev. Ker je veliko knjig izhajalo na Primorskem, nam s to objavo šele prvokrat stopajo pred oči zanimive grafične opreme. Najpomembnejši umetniški delež pri tem imata France in Tone Kralj, potem pa primorski umetniki kot Bambič, Černigoj, Srebrnič, Spazzapan.

Razen prevodov, ki jih je naredil Bevk, vzbujajo našo pozornost še prevodi Bevkovih del v različne tuje jezike. Vendar je prevodov izven jugoslovanskih državnih mej razmeroma malo, veliko pa v jezike jugoslovanskih narodov in manjšin (hrvaščina, srbsščina, makedonščina, slovaščina, madžarščina in — kar v bibliografiji še ni navedeno — šiptarščina in turščina).

Pri sedanji bibliografiji bi si želeli, da bi ob zbornikih sestavljaivec navedel vsebino. Tako bi v brošuri o Jurčičevi stoletnici videli, da je v njej priobčena tudi dramatizacija (en prizor) iz Desetega brata, ki je verjetno pisateljevo delo. V navedbi vsebine v zvezkih Biblioteke za pouk in zabavo bi videli poleg Bevkovih izvirnih prispevkov tudi prevode in poučne sestavke.

Želimo si samo še, da bi kmalu izšlo nadaljevanje te bibliografije s takimi novostmi in v taki opremi, kakor je sedanja.

Viktor Smolej

POUK SLOVENŠČINE NA ŠOLAH ZA KVALIFICIRANE DELAVCE V GOSPODARSTVU

Področje materinščine je zelo obširno in obsega vse, kar zadeva našo duhovno in materialno kulturo, saj je znanje materinščine osnova in izhodišče za njeno razumevanje. Če to vlogo slovenskega jezika vzporedimo z dosedanjimi predmetniki s skopo odmerjenimi urami in če upoštevamo statistične ugotovitve revije »Stručno obrazovanje« št. 2 leto 1959-60, da je povprečno na dosedanjih vajenskih šolah le 16,5% učencev s celotno osnovnošolsko izobrazbo, pa zahtevne učne načrte, kot jih za NRH predvideva »Književnost sa osnovama jezične i estetske kulture«, kar naj bi bila osnova reformi učnih načrtov naših strokovnih šol za kvalificirane delavce v gospodarstvu, potem so naloge učitelja slovenščine na teh šolah težke in odgovorne.

Ob današnjih okoliščinah je težko doseči pri pouku slovenščine take rezultate, ki bi odgovarjali strokovni šoli druge stopnje, ker vemo iz prakse, da je celo na strokovnih šolah tretje stopnje (na mojstrskih in podobnih šolah višje stopnje) pismenost učencev zelo šibka. Pri svojih navedbah se omejujem na šole, ki smo jih do sedaj imenovali vajenske in industrijske.

Tedensko sta na razpolago 2 učni uri, mesečno torej 8, če poteka pouk brez motenj; v šolskem letu z devetimi učnimi meseci znaša to 72 učnih ur. Od teh računamo 10 ur za pisanje in popravo šolskih nalog, 6 ur za skupno popravo domačih nalog (za vsako četrt ure), 20 ur za branje z vsestransko razlago, 18 ur za slovstvo in 18 ur za slovnico. V to je vključena bistvena snov iz literarne teorije in iz ostalih panog književnosti za bežno omembo likovne, gledališke, filmske in glasbene umetnosti, pa še priložnostno vključevanje kakega zelo aktualnega članka iz časnikov in revij. Za ponavljanje, utrjevanje in dopolnjevanje snovi iz nižjih letnikov, za preverjanje znanja in ocenjevanje, pri čemer naj kritično sodelujejo učenci sami, za kratke govorne vaje, ki so potrebne za bodočega člana delavskega sveta in upravljavca, moramo jemati čas na račun naštetih poglavij.

S sedanjo uvedbo periodičnega tromesečnega pouka je tudi položaj slovenskega jezika kot predmeta še težji, ker se je število ur skrcilo za eno tretjino.

Nobena panoga jezika ne sme biti zanemarjena, nobena preveč razvlečena, kvečjemu podčrtana za učence določenih poklicev ali strok. Pri grafikih n. pr. poudarjamo pravopis in slovnico ter poglobljamo literarno snov; pri učencih trgovske, oblačilne in živilske stroke posebno pazimo na pravorečje, ker je zanje važno smiselno, pravilno, gladko, prikupno in kulturno ustno izražanje zaradi poklica, ki ima mnogo stika s strankami; v šolah za medicinske sestre in otroške negovalke upoštevamo mladinsko literaturo in seveda tudi lepo govornico.

Razumljivo je, da ne moremo upoštevati načel priložnostnega pouka kot neko trajno učno obliko. Tudi ne gre, da bi stalno menjavali učno snov ali poglavja slovenskega jezika v isti ali zaporednih urah. V že priporočeno sistematičnost je treba vključiti le po potrebi dnevne aktualnosti, mimo katerih ne smemo iti in jih moramo spretno vključevati v učni proces.

Treba je sestaviti za vse strokovne šole ali šole v gospodarstvu tak splošni normativni učni načrt, po njem pa izdelati načrte za specifične šole. Kot vzorec za tak načrt naj omenim načrt, ki ga je izdelal v maju 1960 Zavod za izobraževanje odraslih v Ljubljani.

Akustičnim in pismenim vajam v gradnji razširjenih prostih in zloženih stavkov je treba dati eno glavnih mest v načrtu. Ustnega in pismenega izražanja ne vadimo zgolj ob leposlovnih delih, ampak tudi ob strokovnih in poljudnoznanstvenih, pri čemer tu in tam uporabljamo knjige iz teorije učenčeve stroke, tehnologije, ekonomskih predmetov in utrdimo s tem tudi slovensko strokovno izrazje.

Le z osnovnim znanjem pravorečja, pravopisa, stavkoslovja, oblikoslovja bo mogel učenec samostojno sestavljati tudi zasebne in poslovne spise, za katere ima vzorce v knjigah. Bilo bi napačno koncentrirati ves pouk v poslovno spisje, ker bi tako slovenski jezik kot predmet zgubil primarnost.

Izkoristiti moramo torej vse že v osnovni šoli dane osnove jezikovnega znanja in izobrazbe v smeri življenjske prakse, kulture in idejno politične razgledanosti ter etične poglobljenosti. K temu naj nam pomagajo tudi učne knjige.

Literatura naj bi se ne obravnavala več samo sistematično in historicistično, ampak naj bi bila le pregledna ter pestro podana posebno v zadnjih razredih po določeni tematiki, kot n. pr.: Napredni tokovi v našem slovstvu, Realistični elementi v delih naših leposlovcev, Moralne vrednote v delih pesnikov in pisateljev, Žensko vprašanje v leposlovnih delih, Revolucionarne ideje v naši poeziji in prozi, Zgodovinska obdobja, ki jih obravnava naša beletristika, Stanovi in poklici, ki jih omenja ali literarno obdeluje leposlovni umetnik. Določeni problemi, ki jih obravnavajo naši književniki: Njihova opredelitev po pokrajinah, iz katerih izhajajo in jih opisujejo. Naša lirika, epika in dramatika glede na oblike, slog, sorodnost in vzore v svetovni književnosti, glede na prikazano problematiko, pomembnost itd. Prednost takega občasnega ali priložnostnega podajanja je v tem, da je bolj življenjsko, da pridejo razne literarne osebnosti in njih stvaritve večkrat na vrsto in ne šele na koncu šolanja. Obenem se sproti utrjujejo razni pojmi tudi iz literarne teorije. Tako približamo učencem umetnino, posebno, če moremo to ponazoriti s teksti, primerki originalnih del, rokopisi, slikami itd.

Naj navežem na besede, ki jih je povedal na lanskem zveznem slavističnem kongresu v Zagrebu predsednik Sveta za prosveto in kulturo NRH dr. Miloš Zanko: »Materin jezik s književnostjo ima v vseh šolah, tudi v industrijskih in strokovnih, ogromen pomen. Naš človek namreč ni samo delovna sila, temveč mora biti tudi kulturno razgledan, k čemur največ pripomoreta gramatika in književnost. Važno je zato kvalitetno poučevanje in razgledanost predavateljev; prav tako pa je potrebna tudi jezikovna kultura vseh predavateljev, ne le slavistov. Treba je ustvariti več pogojev za kulturno oblikovanje prostega časa in vzbuditi v učencu potrebo, da se bo po končani šoli kulturno izživljal. To je ena najvažnejših nalog slavistov, predvsem še na vajenskih in industrijskih šolah.«

Alfonz Kopriša

TAVČARJEVO SODELOVANJE PRI ZGODNJI DANICI

V opombah k osmi knjigi Tavčarjevega Zbranega dela je ponatisnjenih nekaj pesmi, ki sem jih domnevno pripisala Tavčarju (prim. TZD VIII. 368 s.). Tri, ki so izšle 1877 v Zori pod psevdonimom Gorjanec, niso Tavčarjeve, marveč Štrekljeve (prim. LZ 1932, 487—488), zato jih je treba v Tavčarjevem zbranem delu VIII. 381—382 črtati. Našla pa sem nekaj drobnega gradiva, ki potrjuje Tavčarjevo pesniško sodelovanje pri Zgodnji Danici. Njegova prva doslej znana pesem je verjetno *Moje bogastvo*, ki je izšla s podpisom Ivan T. že izpod prvošolčevega peresa (ZD 10. nov. 1863, str. 258). Morda se kasneje nanaša na Tavčarja Jeranova izjava: »G. T.: ‚Pr. stud.‘ ni kaj primeren; obl. prosimo.« (Pogovori z gg. dopisovalci, ZD 15. januarja 1875, str. 24.) Vsekakor pa se nanaša na Tavčarja naslednja njegova izjava: »J. Tavč.; ...: Poslano prejeli.« (Tam, 29. dec. 1876, str. 418.) To »poslano« ne more biti drugega kakor »poslovenjena« anonimna pesem *Pomagaj nam, Marija!*, ki je izšla v eni naslednjih števil (ZD 12. jan. 1877, str. 13—14.). Ta pesem je tako podobna »poslovenjeni« Marija tolažnica (TZD VIII. 376), da vsekakor izhajata obe iz istega vira. Dne 22. okt. 1875 poziva Jeran »g. A. Tavč. na Raki« (tam, str. 344) — Tavčarjevega strica — župnika, ki je nečaku gladil pot v ta list. Ta je še 23. febr. 1877 od tu doživel odklonitev: »g. T-r: Pesmica še potrebuje brusa, če tudi ima nekatere dobre pšice. —« (Tam, str. 64.).

OB PRVEM SIMPOZIJU TEHNIŠKE BESEDE

Pod geslom »Brusimo tehniško besedo!« je za zaključek meseca tehnike Zveza inženirjev in tehnikov Slovenije priredila dne 14. novembra 1960 prvi simpozij tehniške besede. Poglavitni namen tega simpozija je bil:

- zbrati podatke o dosednji terminološki dejavnosti v tehniških strokah,
- podati principe za vsklajeno nadaljnje delo in
- pospešiti izdajo slovenskih tehniških slovarjev.

Simpozij je odlično uspel. Obilna udeležba strokovnjakov in znanstvenikov — tako tehniških kakor tudi drugih — je dokazala, da vlada za to področje veliko zanimanje. Referati in koreferati pa so razkrili požrtvovalno prizadevanje tehniških strokovnjakov za lepo slovensko tehniško besedo.

Delo simpozija je bilo razdeljeno v dva dela: v prvem delu so o problematiki slovenske tehniške terminologije govorili prof. ing. Albert Struna, ing. France Mlakar in prof. Ivan Tominec, v drugem delu pa smo slišali poročila o terminološki dejavnosti v posameznih tehniških strokah.

I

Slovenska tehniška terminologija se lahko sklicuje na svoje začetke v starodavni obrtniški dejavnosti, ki je bila še v začetku preteklega stoletja na takratni evropski ravni. Ta dejavnost je pozneje prešla v roke avstrijskega denarnega plemstva in s tem je postala nemščina poslovni in tehniški jezik. Kljub temu pa moremo iz bibliografskih podatkov posneti, da je izšla prva tiskana tehniška terminološka publikacija s slovenskim gradivom že sredi preteklega stoletja.

Izboljšanje bi se moralo pokazati po prvi svetovni vojni, ko smo z ustanovitvijo slovenske univerze dobili tudi slovensko tehniško fakulteto. Vendar pa ka-

kega bistvenega napredka — razen naporov nekaterih posameznikov — tudi v tej dobi ne moremo opaziti. Tako je šele po osvoboditvi leta 1945 vzporedno s splošnim tehničnim in industrijskim razvojem prodrlo med širše kroge strokovnjakov prepričanje, da ima tehnik naloge tudi v splošni ljudski kulturi, pri oblikovanju slovenskega tehniškega jezika. Vprašanje enotne znanstvene tehniške terminologije je postalo v tej dobi tako pereče, da izdaje splošnega tehniškega kakor tudi specializiranih tehniških slovarjev posameznih strok ni bilo mogoče več odlagati. Delo je že rodilo prve sadove in pred nami so prve pole *Splošnega tehniškega slovarja*, ki ga pripravlja tehniška sekcija terminološke komisije pri Slovenski akademiji znanosti in umetnosti in ki je doslej že izšel do črke G kot priloga revije *Življenje in tehnika*. Izšli so tudi prvi zvezki specializiranih tehniških slovarjev, ki so jih pripravile terminološke komisije posameznih tehniških strok, predvsem elektrotehniške, varilske, lesne in gozdarske. S temi terminološkimi publikacijami kakor tudi z doslej izdanimi tehniškimi strokovnimi in znanstvenimi knjigami pa smo jasno dokazali, da slovenski jezik tudi za tvorbo najzahtevnejših strokovnih in znanstvenih tehniških izrazov ni nič manj sposoben kakor jeziki drugih narodov z dolgo industrijsko tradicijo.

Zavedati pa se moramo, da razvoj sodobne tehnike postavlja jeziku često povsem nove zahteve in da se iz dneva v dan pojavljajo potrebe po novih tehniških izrazih v prav takem tempu, kakršen je tempo splošnega tehničnega napredka. Upoštevati moramo, da nam je čedalje bolj potrebno tudi natančno pomensko razlikovanje med mnogimi že obstoječimi izrazi. Novi izrazi so potrebni za nove izdelke, naprave, postroje, kakor tudi za nove proizvodne postopke, nove pojme itd. Za oblikovanje teh izrazov moremo včasih uporabiti že obstoječe besede, ki dobe v določenih strokah nove pomene, včasih pa je treba izraze tudi na novo ustvarjati, upoštevajoč splošna pravila slovenskega besedotvorja.

Jasno je, da lahko oblikuje nove strokovne izraze le strokovnjak. Čim bolj hiti sodobna tehnika v različne specializacije, tem bolj nepogrešljiv postaja tehniški strokovnjak pri ustvarjanju terminologij. Za uspešno terminološko delo je namreč temeljito obvladane snovi »conditio sine qua non«.

Kar se tiče jezikovne plati strokovnega izrazja, je treba izhajati z enotnih stališč in kriterijev. Res je sicer, da jezika kot živega organizma ni mogoče stiskati v ozke kalupe, vendar pa se moramo pri ustvarjanju novih strokovnih izrazov držati nekih splošnih načel, med katerimi je treba posebej opozoriti na naslednje:

— Osnovni kriterij za oblikovanje strokovnih izrazov mora biti funkcija tistega, čemur je treba dati izraz. Po obliki tvorimo strokovne izraze šele takrat, ko so za nadaljnje razlikovanje potrebni dopolnilni izrazi.

— Strokovni izrazi morajo biti v strokovnem pogledu tako natančni, da je izključena vsaka dvoumnost.

— Strokovni izrazi morajo biti preprosti in čim krajši. Praksa je namreč že ponovno pokazala, da se za zeleno mizo ustvarjeni, jezikovno sicer brezhibni, toda dolgi in iz preveč besed sestavljeni izrazi težko uveljavijo v vsakdanjem življenju. Namesto njih uporabljajo delavci, monterji, skladiščniki in drugi raje kakršnekoli krajše izraze, čeprav so to jezikovno nemogoče popačenke ali celo povsem tuji izrazi.

— Med strokovnimi izrazi naj ne bo sinonimov, da se izognemo zamenjavam in nejasnostim.

— Strokovni izrazi naj bodo po možnosti analogni izrazom v drugih jezikih, ker je s tem olajšano prevajanje. Vendar je pri tem potrebna previdnost in je treba pred sprejetjem našega izraza kritično pretehtati izraze v čimveč tujih jezikih.

— Kadar se v tujih jezikih splošno rabijo tujke grškega ali latinskega izvora, jim ne iščimo domačih izrazov. Pač pa je treba izhajati pri prevzemanju takih tujk iz osnovnih latinskih oziroma grških tvorb, ne pa iz angleških, nemških ali francoskih predelav. Zato uporabljamo *transformator*, ne transformer ali celo trafo(!), *vistavizijski film*, ne vistavizijski, *kinemaskop*, ne cinemaskop ali celo činemaskop itd.

— Neposredno in slepo prevzemanje tujih izrazov v naš jezik je treba odklanjati. Pri tem naj velja načelo: če so našli drugi narodi zanje domače besede, jih moramo najti tudi mi. In obratno: ne kaže za vsako ceno sloveniti izrazov, ki so postali mednarodni.

— Vprašanje sposojenk iz srbohrvaščine je treba reševati od primera do primera. Zavedati se moramo, da ustvarjamo slovensko terminologijo, vendar bi bilo odklanjanje srbohrvaških izrazov, ki v pomenu in obliki ne nasprotujejo pravilom

in duhu našega jezika, neumestno. Vsekakor pa moramo biti pri tem zelo previdni, ker obstoji cela vrsta oblikovno popolnoma enakih izrazov, katerih pomen pa se bistveno razlikuje od slovenskega, n. pr. okno — jašek, rezan — žagan, pogon — obrat itd. Zato se je treba pri prevzemu sposojenk najprej dobro prepričati o njih pomenu, da ne povzročimo nesporazumov.

— Pri oblikovanju strokovnih izrazov je treba upoštevati splošno veljavna slovnična in pravopisna pravila, kolikor ta ne nasprotujejo natančnemu izražanju. Zato je razumljivo, da tehniški strokovnjak ne more ustvarjati svoje terminologije brez pomoči jezikoslovca. Mišljenje nekaterih, da strokovni jezik ne sega v jezikoslovje in da za iskanje in oblikovanje strokovnih izrazov zadošča le jezikovni čut, je nesprejemljivo.

— Osnova tehniške terminologije naj bo obstoječe živo besedišče.

— Ker je ljudsko izrazje za potrebe sodobne tehnike znatno prepičlo, so nujno potrebni novi izrazi. Te tvorimo po pravilih slovenskega besedotvorja, izhajati pa morajo iz definicije in ustrezati potrebam prakse.

— Pri ustvarjanju novih izrazov imajo prednost tvorbe s predponami in priponami, ker so v duhu slovenskega jezika.

— Oblike samostalnik + predlog + samostalnik za poimenovanje predmetov ali pojmov so sicer nepraktične, a jih ponekod ne moremo pogrešati.

— Pri udomačenih, a nepravilno tvorjenih izrazih je potrebna velika previdnost, ker je treba upoštevati ukoreninjenost izraza, njegovo uporabnost ipd.

Terminološki material pa ne more biti popoln, če pomena izrazov ne opredelimo. Pomen izrazov najpogosteje opredeljujemo z definicijami, čeprav je koristna tudi navezava na strokovne izraze v tujih jezikih, ker se s tem olajša prevajanje. Vsekakor pa je treba opustiti naziranje, ki je bilo razširjeno zlasti pri strokovnjakih, ki so študirali v tujini in ki so opredeljevali pomen slovenskih izrazov izključno s tujimi, ker so jim pač bili ti bolj poznani kot domači.

II

V drugem delu simpozija so koreferenti prikazali stanje slovenske terminologije v posameznih tehniških strokah. Iz poročil je bila razvidna velika razgibanost nekaterih strok, medtem ko so druge šele na začetku poti, tako da bo treba še precej truda, preden bo delo uspešno steklo. Posebej je treba opozoriti na uspehe naslednjih strok: Varilci so uspeli, da je bila slovenščina sprejeta v dvanajstjezični mednarodni varilski slovar. Elektrotehniki so doslej izdali že tri zvezke *Slovenskega elektrotehniškega slovarja* (Osnovne definicije, Elektronika in Stroji in transformatorji), v katerem so razen definicij zbrani tudi srbohrvatski, francoski, angleški, nemški in italijanski izrazi, v tisku pa imajo še dva zvezka. Terminološka komisija za lesno in gozdarsko stroko je objavila oziroma objavlja svoje strokovno izrazje v strokovnih revijah *Les* in *Gozdarski vestnik*, agronomi pa imajo v tisku prvi zvezek svojega agronomskega slovarja. Uspešno so začeli tudi strojniki in čevljarški strokovnjaki. Zelo težavne pa so razmere v steklarski, keramični in gumarski stroki, kjer bo oranje ledine zahtevalo od terminologov mnogo volje in idealizma. Iz poročil je bilo razvidno tudi to, da je pogosto kljub požrtvovalnosti nekaterih strokovnjakov delo zamrlo zaradi pomanjkanja gromotnih sredstev.

Sklepi, ki so bili na simpoziju sprejeti, zagotavljajo, da se bo delo pri splošnem tehniškem slovarju pospešeno nadaljevalo, da se bo poživilo terminološko delo v vseh tehniških strokah, da se bo terminološko delo v bodoče razvijalo po enotnih načelih in vidikih ter v večji medsebojni povezavi, da se bo okrepilo izdajanje specialnih tehniških slovarjev posameznih strok in da se bodo posvetile vse sile doslednemu uvajanju enotne tehniške terminologije v vseh tehniških šolah in publikacijah.

France Mlakar

OBVEZNO BERILO V VIŠJIH RAZREDIH OSNOVNE ŠOLE

Poseben namen ima pri pouku slovenskega jezika obvezno berilo. Učni načrt predpisuje primerna dela, med katerimi izbere učitelj vsaj štiri. Kriterij zbiranja je odvisen od nekaterih pogojev. Slavist, ki poučuje v mestu, ima mnogo več možnosti, ker mu nudi knjižnica veliko več izbire kot učitelju na podeželju, ki se

prav zaradi nezadostnega števila knjig znajde marsikdaj v težkem položaju. S tem je že prisiljen, da kako delo črta iz seznama ali pa si pomaga, da izroči učencem po dvoje del, ki jih izmenoma preberejo do določenega roka. Pri tem pa mora dobro premisliti, katera dela bo določil kot obvezno berilo, ali bo izbral po avtorjih (vsi bero Bevka) ali po snovi (zgodovinska, socialni problemi, izseljenstvo) in podobno.

1. Prvo, kar mora učitelj poznati, je zaloga v šolski knjižnici oziroma možnost nabave iz kake druge knjižnice.

2. Poznati mora odgovarjajočo literaturo, primerno za posamezni razred.

3. Sestaviti mora načrt obveznega branja.

4. Delo učencev mora biti v šoli dopolnjeno, t. j. posebne ure so le za obravnavo berila.

Estetska, literarna, jezikovna spoznanja, ki so jih učenci pridobili ob obveznem berilu, mora učitelj uporabljati ob vsaki priložnosti. Tako si na primer ne moremo zamišljati, kako bi učitelj slovenskega jezika v 8. razredu obravnaval kateregakoli avtorja, ne da bi uporabil in upošteval vse znanje, ki so si ga učenci pridobili v prejšnjih letih prav ob obveznem berilu. Še tako vsestransko analizirano delo ne bo našlo v zgradbi celotnega dijakovega znanja pravega mesta, če ne bo organsko povezano s snovjo iz literature v 8. razredu. Obvezno berilo vseh let je kot mozaik, ki pomaga graditi zaokroženo celoto.

Zelo važno je, da izbiramo domače berilo iz del, ki so učenčevi razvojni stopnji res v korist in so mu lahko razumljiva. Zato napravi veliko napako tisti pedagog, ki v nepremišljeni vnemi priporoči učencem 5. razreda, naj ob Bevkovem Tatiču, Tončku in Lukčevem škorcju prebero obvezno tudi Kaplana Martina Čedermaca. Roman veliki večini učencev ne ugaja, ker ne razumejo njegovega bistva, žal pa bodo zaradi prvega vtisa knjigo odklanjali tudi kasneje in bi tako ostala zanje zakopan zaklad. Prav tako napravi napako vsak učitelj, ki učencem 5. razr. odtegne branje pravljic, ker kasneje otroci ne bodo več segli po njih. Vsa leta moramo biti pozorni, da izročamo učencem tiste knjige, ki jih bodo notranje res zdravo razgibale.

Učni načrt navaja za posamezni razred precej del s pripombo, da izberemo med njimi najvažnejša. Nekateri učitelji navedejo učencem dela iz učnega načrta z naročilom, naj prebero npr. štiri (tudi več), ki so v knjižnicah na razpolago. To je gotovo najlažja pot, nikakor pa ne najboljša. V razredu se nabere veliko prebranega materiala najrazličnejše vsebine, ki ga ne moremo organsko obdelati z večino razreda. Tak način dela se mi za osnovno šolo ne zdi uspešen, ker ne more biti poglobljen. Če hočemo učence naučiti vrednotenja, ne moremo mimo analize. Zato je mnogo boljše, da obravnavamo z njimi kot obvezno berilo tista dela, ki jih morejo dobiti v roke vsi, ker bo le tako razred kot celota osvojil potrebno znanje.

Glede posameznih del, ki naj bi jih učenci prebrali, mislim, da v 5. razredu ne bi smeli mimo Finžgarjevega Gospoda Hudournika — žal ga ni na razpolago, ker Mladinska knjiga predolgo pozablja nanj — mimo Bevkove mladinske povesti, Seliškarjeve Posadke brez ladje, ene pravljicne in ene humoristične knjige.

Priprava na domače delo mora biti vestna. Že v začetku naj dobijo učenci vprašanja, ki naj veljajo za vsako knjigo in na katera zahtevajmo točne, kratke in smiselne odgovore. Na primer:

1. Katera pisateljeva dela že poznam in kaj vem o avtorju zanimivega?

2. Kje in kdaj se dogaja dejanje povesti?

3. Glavne osebe — stranske osebe.

4. Opiši zunanost in navade osebe, ki ti je bila najbolj všeč.

5. Izpiši si nekaj primerov pisateljevega živega izražanja!

Na ta vprašanja mora učenec odgovoriti ob vsakem domačem branju. Pri posameznih delih pa jih opozorimo še na posamezne značilnosti in določimo, ali naj delo obnovijo ali naj zgodbo nadaljujejo ali predrugačijo.

Obravnava dela bo v šoli lahko zelo živahna. Opise zunanosti oseb prebero iz zapiskov; povečini bodo zelo domiselni in bodo razgibali razred. Preiti moramo na vzgojno stran dela, razjasnimo socialno ozadje, poiščimo vzroke, zakaj so osebe po svojih značajih take in ne drugačne. Ne smemo pozabiti na avtorja: kje tiče vzroki, da je prav Finžgar napisal Gospoda Hudournika ali Bevk Tatiča ali Milčinski Ptičke brez gnezda ali Tavčar Visoško kroniko. Avtorja ne smemo odtrgati od dela, nasprotno: njegova osebnost, njegovo življenje nam narekuje smer, po kateri se bližamo razumevanju in vrednotenju. Če bomo tako skušali učence že zgodaj na-

vajati na bistvo literarnega dela, bomo dosegli, da bo pouk literarne zgodovine v 8. razredu lahko že precej poglobljen, učenci pa se bodo navadili iskati v delu mnogo več kakor samo zgodbo.

Za 6. razred so zelo primerne Vorančeve Solzice pa tudi Kranjčevi spomini na mladost (M. K., Imel sem jih rad). Prav tako še vedno prebiramo Bevka in Seliškarja (Bratovščina Sinjega galeba), spoznati pa moramo tudi Jurčiča z Domnom, pa tudi kak dober prevod, npr. Marka Twaina — Pustolovščine. Če nam knjižnica dovoljuje, preberimo Erjavčeve Živalske podobe že zaradi primerjave Erjavčevega opazovanja živali s Finžgarjevim.

Delo obravnavamo tako kot v preteklem letu, pogled na življenje pa poglobimo. Zelo hvaležno delo za spoznavanje odnosov med ljudmi je gotovo Jurčičev Domen. Iz prebranih del pišemo tudi domače ali šolske naloge, npr.: Obiskal sem Domnovo mater. Ob prevodu Marka Twaina imamo priliko, da spoznamo kos tujine.

Sedmi razred daje vso možnost, da se slavist nasloni na zgodovino. Glede na vzporednost z zgodovinsko snovjo bi sicer že v 6. razredu lahko obravnavali Finžgarjev roman Pod svobodnim soncem. Če tega nismo storili, je to prvo delo, ki ga bomo prebrali za obvezno berilo v 7. razredu. Daje nam bogato možnost interpretacije zgodovinskih poglavij, sprošča pa tudi otrokova domoljubna čustva. Obnova celotnega romana bo sicer težavna zaradi obsežnosti, bo pa nazoren primer, kakšna je dobra ali slaba obnova romana in kakšno natančnost zahteva tudi preprosto obnavljanje.

Med zgodovinska dela, ki so najbolj primerna za 7. razr., sodijo Senoin Kmečki punt, Veselinovičev Hajduk Stanko, Aškerčeva Stara pravda, Visoška kronika (Tavčar), Hči mestnega sodnika (Jurčič), medtem ko bodo spoznavanje izrazito slabih socialnih razmer pred prvo svetovno vojno posredovali Ptički brez gnezda. To delo bo učencem hkrati zgled humoristične povesti. Za domačo nalogo se bo obnesel spis: Srečal sem gospoda Kocmurja (učenci bodo takoj zadeli humoristični stil).

V 8. razredu se nam rado zgodi, da učence zasujemo z obveznim branjem pač zato, ker je znanje literature pri njih zdaj sistematizirano in ker se nam mudi, da bi v zadnjem letu pridobili čimveč literarnega znanja. Radi bi učence zadnji hip obogatili z deli vseh naših realistov pa tudi modernih pisateljev. Vendar moramo tudi zadnje leto ohraniti razsodnost. Učenci ne morejo vsega prebrati. Če bodo izobraževanje nadaljevali, ne bodo mogli mimo domače literature in se bo njihova literarna in estetska vzgoja organsko nadaljevala. Tisti pa, ki se bodo zaposlili po različnih strokah, so prepuščeni več ali manj lastnemu nagnjenju do lepe knjige. Če je bilo slavistovo delo v štirih letih vestno, je prav gotovo pustilo pozitivne sledove.

Izmed del iz obveznega berila bi izbrala za učence osmega razreda Jurčičevega Desetega brata in Sosedovega sina, Levstikovo Popotovanje iz Litije do Čateža, Cankarjevega Hlapca Jerneja, Bevkov roman, povest s partizansko ali povojno tematiko (npr.: M. Malenšek, Matjaž), pa tudi enega od znanih in primernih biografskih romanov (npr.: Pahorjev o Jurčiču ali Vaštetove o Prešernu) pa tudi Krst pri Savici.

Za zaključek še primer, kako obravnavam Cankarjevo povest Hlapec Jernej in njegova pravica, ki jo predpisuje učni načrt kot obvezno domače berilo za 8. razred:

1. Učenci prebero delo, ko so pri zgodovini obravnavali politične stranke in Cankarjev program. Z zgodovinske strani je torej že osvetljeno.

Branje samo mora biti natančno. Vsakdo si v beležnico zapisuje stvari, o katerih sodi, da jih bo uporabil, ko bo nalogo izgotavljal (metafore, opazovanja, značajji). Naše zahteve ob prebranem delu pa so te:

- a) Kdaj je Cankar delo napisal in kakšen namen je imel z njim?
- b) Cankar in njegov politični program.
- c) Kraj in čas dogajanja.
- č) Oznaka oseb: Jerneja, mladega Sitarja, oblastnikov.
- d) Najznačilnejše Cankarjeve metafore.
- e) Oznaka dela.

2. Kakšna naloga nas čaka v šoli?

a) Dober učenec, ki zna res lepo pripovedovati, pove kratko obnovo.

b) Preidemo na obravnavo. Naslonili se bomo na znano zgodovinsko snov.

Učenci vedo, kateri stranki je Cankar pripadal. Hotel je napisati volilno brošuro, pa je napisal najboljšo povest. Z njo je razkril krivičnost kapitalističnega družbenega reda. Glavni junak je kmečki proletarec, in sicer ne slučajno. Skupno z učenci

ugotovimo, da ga zadene najhujši udarec s smrtjo starega Sitarja, odslej se krivice zgrinjajo nad njim. Zadoščenja ne najde, ker ga najti ne more. Poisce si ga sam. To je simbol. Podoba proletarske revolucije. Ob našem vodstvu prihajajo torej učenci do čimbolj pravih in zrelih zaključkov. Razred naj ugotovi, da je Cankar globoko sočustvoval z vsemi izkoriščenimi ljudmi. Ob tem smemo osvetliti Cankarja še globlje: v nekaj stvkih razložimo primer Martina Kačurja. Tudi njega so družbene razmere uničile. Zaključek: Cankar je hotel z delom poudariti, da more biti pravičen le tak družbeni red, ki temelji na enakopravnih odnosih med ljudmi.

c) Posebej se proučimo ob Cankarjevem slogu. Učenci navajajo odlomke, ki se jim zde najlepší. Ugotovimo zakaj. Gotovo vsebujejo kake stilne posebnosti, simbole.

č) Za konec povemo ilustrativno podrobnost iz Cankarjevega življenja, ki naj bo socialne vsebine. S tem bomo zaokrožili obravnavanje avtorja in dela v nekako celoto, ki je potrebna tudi ob analizi domačega berila. Ko bo v literaturi na vrsti obravnavanje Cankarja, bo naše delo že lahko. Znanje bomo le še razširjali in poglobljali.

Ce pa smo avtorja pri sistematičnem pouku književnosti obravnavali, preden so učenci prebrali njegovo delo — tudi ta način ima svoje vabljalivosti — potem gradimo pri analizi tudi na drugih znanih okoliščinah, ki poglobljajo razumevanje povesti.

Kadar obravnavamo katerokoli delo, se nikjer ne smemo spuščati v prevelike podrobnosti, ker bi s tem celoto samo razblinili. *Berta Golob*

RUSKI JEZIK NA PLOŠČAH

Fonetični inštitut zagrebške univerze je pod vodstvom profesorja Guberine izdelal že več pripomočkov za učenje tujih jezikov. Za ruski jezik¹ so posneli sedem plošč z vajami, in avtorica, Antica Menac, je izdala priročnik z najnujnejšimi pojasnili o ruskem glasoslovju, večkrat v primerjavi s srbohrvatskim; v 34 vajah pa je natisnjen tudi ves tekst, ki je posnet na ploščah. Poleg odtenkov v izgovoru vokalov in konzontanov je upoštevana tudi interpretacija stavka, s posebnim poudarkom na melodični liniji. Zelo poučne so grafične razvrstitve izgovora ruskih vokalov v odvisnosti od konzontanne sosesčine, ki je lahko mehka ali trda, in v zvezi s tem premik izgovora v vokalnem trapezoidu. Seveda se avtorica ob nekaterih še spornih vprašanjih v tej, praktični rabi namenjeni knjižici ni mogla spuščati v razpravljanje. Je pa upoštevala zadnje izsledke raziskovalcev ruskega glasovnega sestava, in kjer se je morala sama odločiti za to ali ono rešitev, je vselej izbrala objektivno najbolj utemeljeno. Vse glasoslovne norme ruskega knjižnega jezika zanesljivo ponazarja izgovor tekstov na ploščah. Vendar bi bilo želeti, da bi te tekste dopolnjevalo več živih dialogov.

Knjižica in plošče bodo koristile vsakomur, kdor se na katerikoli stopnji uči ruskega jezika: začetnik si bo na tej osnovi najhitreje in sistematično pridobil pravilno izgovorjavo posameznih glasov, besed, besednih zvez in stavkov; tisti, ki bi se hoteli izpopolniti, si bodo osvojili pravo rusko melodijo vseh vrst stavkov in odpravili morebitno nedoslednost v izgovoru, na višji stopnji pa morejo plošče učinkovito spremljati predavanja in vaje iz ruske fonetike.

V isti zbirki pričakujemo v kratkem plošče in priročnik tudi za slovenski knjižni jezik. *Franc Jakopin*

POUK DRUGIH JUGOSLOVANSKIH KNJIŽEVNOSTI NA GIMNAZIJAH V SLOVENIJI

Književnost drugih narodov Jugoslavije poučujemo na gimnazijah ob pouku slovenskega jezika in književnosti. Taka združitev je povsem upravičena tako iz praktičnih razlogov kot tudi zaradi narave snovi same. Dosedanje gimnazijske mature, še bolj pa izkušnje predavateljev srbske, hrvatske in makedonske književnosti na filozofski fakulteti in višji pedagoški šoli kažejo, da prenekateri profesorji v

¹ Ruski jezik na ploščah. Izgovor in intonacija s recitacijama. Tekst i komentar sastavila Antica Menac. Tekst čita Lidija Korjagina, Moskva. JUGOTON. Zagreb 1958.

praksi to sožitje zlorabljaajo, tako da obdelajo poglavja srbske, hrvatske in makedonske književnosti površno, v skrčenem obsegu ali jih celo preskočijo, posebno če so v izvajanju učnega načrta zašli v časovno stisko. Profesorji filozofske fakultete in višje pedagoške šole ugotavljajo iz leta v leto temeljito neznanje abiturientov gimnazij iz snovi, ki jo zahteva učni načrt za gimnazije. Profesorji srednjih šol se opravičujejo, češ da je učni načrt za slovenščino preobširen, časa pa premalo. Kaj bo, ko se bo število ur zmanjšalo od pet na štiri, kot to določa osnutek novega predmetnika za gimnazije, in ko bo v učni načrt vključena še svetovna književnost?

Menim, da je treba iskati rešitev v drugačni organizaciji učnega načrta ter v drugačnih oblikah in metodah posredovanja snovi kot doslej. Literarna dogajanja ter tokove svetovne in domače književnosti bo treba obravnavati bolj kompleksno v okviru dobe ali po smereh, medsebojno povezano, s sintezami, vendar tako, da je domače slovstvo v ospredju in izhodišče vseh možnih korelatov.

S sedanjim poukom književnosti drugih narodov Jugoslavije na naših gimnazijah ne moremo biti zadovoljni. Ta po svojem dejanskem uspehu ni mnogo boljši, kot je pouk slovenske književnosti na gimnazijah v drugih republikah.

Zvonko Skandali

POPRAVEK

V članek F. Bezlaja Slovenska imena gob, objavljen v prejšnji številki JiS, str. 104—107, se je vrnilo več tiskovnih napak, zaradi katerih je tekst deloma teže razumljiv in za citiranje neuporaben. Popraviti ga je treba tako, da se bere:

str. 104, vrsta 11: *chroszcz* ne *choroszcz*

str. 105, vrsta 4: *smъrъъ* ne *smъъъ*

vrsta 19: *smrъa* ne *snrъa*

str. 106, vrsta 4: *Flachsfink* ne *Flachsfing*

vrsta 29: *ciarlatân* ne *ciazlatân*

vrsta 48: *svegarъ jestъ ježe gъba* ne *svegarъ jestъ ježe gъba*.

vrsta 53: *vъlvichъ* ne *volvichъ*

vrsta 59 in 60 in dalje na str. 107: *trоdъ* ne *trдъ*.

Članom Slavističnega društva Slovenije

V drugi polovici septembra 1961 bo v Ljubljani tretji kongres jugoslovanskih slavistov. Odbor Zveze je poveril trem sekcijam, lingvistični, literarnozgodovinski in pedagoški, nalogo, naj izdelajo okvirno tematiko, ki naj bi jo obravnavala predavanja na kongresu.

Lingvistična sekcija je predlagala naslednje teze, ki naj jih obdelujejo referenti:

1. Perspektive jugoslovanske filologije in historično raziskovanje jugoslovanskih jezikov.
  2. Problematika jugoslovanske leksikologije in onomastike.
  3. Današnje smeri lingvistike v svetu in jugoslovanska lingvistika.
  4. Problematika jugoslovanske dialektologije in atlantov.
  5. Problematika raziskovanja jugoslovanskih knjižnih jezikov in stilov.
- Literarnozgodovinska sekcija predlaga naslednje okvirne teme:
1. Pomen literarne zgodovine v današnjem življenju in znanosti.
  2. Sodobna problematika literarnozgodovinskega raziskovanja. (Problem metod o raziskovanju in podajanju starejše in novejše književnosti.)
  3. Tolmačenje leposlovnega dela (vsklajevanje idejnega, družbenega in stilno-estetskega vidika ob primeru).
  4. Problemi modernega v književnostih jugoslovanskih narodov v XX. stoletju.
  5. Problemi sodobne lirike, epike in dramatike v jugosl. literaturah.
  6. Bistvena vprašanja iz starejših jugoslovanskih književnosti.
  7. Stiki med jugoslovanskimi književnostmi in stiki med jugoslovanskimi ter književnostmi drugih slovanskih narodov (zlasti idejna in stilna problematika iz 19. in 20. stoletja).

Pedagoška sekcija predlaga naslednje okvirne teme:

1. Novi metodični postopki pri pouku slovnice v višjih razredih osemletke in v gimnaziji. (Delo ob tekstih, ponazorila itd.)
2. Seminarska metoda dela pri pouku materinščine v gimnaziji in nove naloge učitelja z uvedbo diplomskih nalog.
3. Dosedanje izkušnje pri pouku materinskega jezika po novih učnih načrtih v višjih razredih osemletk in v gimnaziji.
4. Vloga pouka materinščine na strokovnih šolah.
5. Pouk srbohrvaškega, slovenskega in makedonskega jezika na manjšinskih šolah.

Slavističnemu društvu Slovenije je naloženo, da zbere predavatelje iz Slovenije, pretrese referate in jih predloži Zvezi slavističnih društev do 1. IV. 1961. Zato prosimo, naj članstvo v podružnicah pretrese zgoraj navedene okvirne teme; člani, ki bi bili pripravljene prevzeti kako sintetično predavanje (do 30 minut) ali specialno predavanje (do 10 minut), naj sporoče naslov svoji podružnici ali naravnost odboru SD v Ljubljani. Odbor bi moral dobiti referate in koreferate do srede marca 1961.

Odbor Slavističnega društva Slovenije
Ljubljana, Turjaška 1

